

**TURUN
YLIOPISTO**

Kauppakorkeakoulu

**TILINTARKASTUKSEN LAATU, VALVONTA JA
ANNETUT SEURAAMUKSET
TILINTARKASTUSLAUTAKUNNAN
RATKAISUJEN PERUSTEELLA VUOSINA 2016-
2021**

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Johanna Ahlfors

Ohjaaja:
KTM Matti Niinikoski

20.11.2022
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

**TURUN
YLIOPISTO**

Kauppakorkeakoulu

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Laskentatoimi ja rahoitus

Tekijä: Johanna Ahlfors

Otsikko: Tilintarkastuksen laatu, valvonta ja annetut seuraamukset tilintarkastuslautakunnan ratkaisujen perusteella vuosina 2016–2021

Ohjaaja: KTM Matti Niinikoski

Sivumäärä: 67 sivua

Päivämäärä: 20.11.2022

Tilintarkastuksen laatu on ollut tilintarkastuksen tutkimuksen keskiössä jo pitkään. Tilintarkastuksen luotettavuuden turvaaminen ja sen kasvattaminen ovat saaneet erityistä huomiota vuosituhaten alun suurten tilintarkastuskandaalien jälkeen. Suomessa tilintarkastuksen laadunvalvonta siirtyi vuonna 2016 Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) tilintarkastusvalvontayksikön vastuulle. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, minkälaisia tapauksia PRH:n tilintarkastusvalvonnassa toimiva tilintarkastuslautakunta eli TILA on käsitellyt, ja mitä ne kertovat tilintarkastuksen laadusta ja mahdollisista laadun puutteista Suomessa. Lisäksi selvitetään, miten tilintarkastuslautakunta arvioi tilintarkastuksen laatua ja mihin säännöksiin tai standardeihin nojaten valvoja perustaa arvionsa tilintarkastajan toiminnasta.

Tutkimuksessa käytetään määrällisiä ja laadullisia tutkimusmenetelmiä. Aluksi tutkimusaineistoa tilastoidaan, jonka jälkeen ratkaisujen sisältöjä tarkastellaan laadullisesti yksityiskohtaisemmin. TILAn ratkaisuja tutkinta-asioista oli vuosina 2016–2021 107 kappaletta. Tapaukset jaoteltiin eri teemoihin niissä käsiteltyjen laadun puutteellisuuksien ja rikkeiden aihealueiden perusteella. Laadun puutteellisuuksien teemoja muodostettiin yhteensä kahdeksan kappaletta. Tutkimustulosten perusteella suurin osa kuuden vuoden aikana annetuista seuraamuksista oli seuraamusasteikon lievemmästä päästä, eli huomautuksia ja varoituksia. Yleisin tutkinta-asian vireille tulon tapa oli laaduntarkastusten havaintojen kautta. Eniten laadun puutteellisuuksia oli tilintarkastajan raportoinnissa, ja seuraavaksi eniten laadun puutteita oli tilintarkastustyön suorittamisessa, soveltuvan evidenssin hankkimisessa ja dokumentoinnissa.

Tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että havaitut laadun puutteet ja rikkeet eivät ole olleet niin vakavia, että TILA olisi päätyntä antamaan ankarampia seuraamuksia. Laadunvalvonnan voidaan todeta toimivan, sillä annettuja seuraamuksia on ollut vuosittain suhteellisen vähän ja lisäksi ankarampia seuraamuksia on tarvinnut antaa vain harvoin. TILA on antanut viimeaikaisilla ratkaisuillaan selkeän kannan siitä, että kansainväliset ISA-standardit ovat osa hyvää tilintarkastustapaa ja siten tilintarkastajia velvoittavia Suomessa.

Avainsanat: tilintarkastus, tilintarkastuksen laatu, tilintarkastuksen laadunvalvonta, tilintarkastuslautakunta

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	9
1.1	Johdatus aiheeseen.....	9
1.2	Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	11
1.3	Tutkimusmenetelmät, aineisto ja tutkielman rakenne.....	11
2	TILINTARKASTUS JA LAATU	13
2.1	Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen rooli ja laadun merkitys	13
2.2	Tilintarkastuksen laatu	14
2.2.1	Laadun määritelmä ja osatekijät	14
2.2.2	Laadun mittaaminen	17
2.2.3	Tilintarkastuksen epäonnistuminen	19
2.3	Tilintarkastuksen laadunvalvonta.....	20
3	TILINTARKASTUKSEN LAADUNVALVONNAN JÄRJESTELMÄ SUOMESSA	25
3.1	Lait ja säännökset	25
3.2	Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastusvalvonta	26
3.3	ISA-standardit.....	29
3.3.1	ISA-standardien rooli.....	29
3.3.2	ISA-standardien käyttö kansallisella tasolla	31
4	EMPIRIA	34
4.1	Tutkimusmenetelmä ja tiedon kerääminen.....	34
4.2	Empiiriset tulokset.....	35
4.2.1	Aineiston kuvailu.....	35
4.2.1.1	TILAn ratkaisut ja annetut seuraamukset	35
4.2.1.2	Tutkinta-asian vireille tulo.....	37
4.2.1.3	Laadun puutteellisuuden teemat.....	38
4.2.2	Laadullinen tarkastelu.....	39
4.2.2.1	TILAn ratkaisujen osa-alueet	40
4.2.2.2	Riippumattomuus.....	42

4.2.2.3	Oikeus suorittaa tilintarkastus	43
4.2.2.4	Tilintarkastajan raportointi.....	44
4.2.2.5	Tilintarkastustyö, soveltuva evidenssi ja työn dokumentointi	47
4.2.2.6	Hylätty laaduntarkastus tai laaduntarkastuksen uusintatarkastus.....	48
4.2.2.7	Soveltuvuus tilintarkastajan tehtävään.....	49
4.2.2.8	Jäähdyttelyjakson rikkominen.....	51
4.2.2.9	Tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän puutteet	52
4.2.3	KHO:n tulkinta ISA-standardien soveltamisesta	53
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	56
5.1	Pohdiskeleva analyysi	56
5.2	Johtopäätökset.....	59
6	YHTEENVETO	61
	LÄHTEET	65

KUVIOT

Kuvio 1. Tilintarkastuksen laadun viitekehys.....	16
Kuvio 2. Julkaistujen ratkaisujen määrä vuosittain 2016-2021	35
Kuvio 3. Annetut seuraamukset 2016-2021.....	37

TAULUKOT

Taulukko 1. Annetut seuraamukset vuosina 2016-2021.....	36
Taulukko 2. Tutkinta-asian vireille tulon tavat.....	37
Taulukko 3. Laadun puutteellisuuksien teemat tapauksittain.....	39

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Tilintarkastuksen laatu on puhuttanut jo pitkään niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Tilintarkastusala ovat samalla koetelleet jatkuvasti kiristyvää sääntelyä ja kasvava raportoinnin tarve. Tilintarkastuksen luotettavuuden turvaaminen ja sen kasvattaminen ovat saaneet erityistä huomiota vuosituhannen alun suurten tilintarkastusskandaalien jälkeen. Luottamusta murentavat skandaalit ovat johtaneet tiukentuneeseen sääntelyyn ja tilintarkastusvalvontaelinten luomiseen, kuten Yhdysvalloissa PCAOB:n (Public Company Accounting Oversight Board) ja Isossa-Britannissa POB:n (Public Oversight Board) syntyyn. Yhdysvalloissa vuonna 2002 voimaan tulleen Sarbanes-Oxley-lain myötä perustetun PCAOB:n laadunvalvonta merkitsi Yhdysvaltojen tilintarkastusalan yli 50 vuotta kestäneen omavalvonnan päättymistä. Siirtymistä PCAOB:n suorittamaan laadunvalvontaan pidettiin hyvin tärkeänä pyrkimyksissä palauttaa yleinen luottamus tilintarkastukseen. (DeFond 2010, 104–105; Kleinman ym. 2014, 61.)

Maailmanlaajuiset taloudelliset kriisit, kuten vuoden 2008 finanssikriisi, ovat osaltaan vaikuttaneet myös EU:n tilintarkastusreformin toteutumiseen vuonna 2014 (Horsmanheimo ym. 2017). Suomessa tämä on näkynyt tilintarkastuksen sääntelyyn kohdistuneina muutoksina, joista osa perustuu Euroopan unionin ja osa kansalliseen sääntelyyn. Lainsäädännön uudistusten kohteena ovat olleet muun muassa tilintarkastusvalvonta, tilintarkastuskertomukset sekä tilintarkastuksen kohde.

Suomessa on ylipäättään viime vuosina pohdittu yhteisöjen tilintarkastusvelvollisuuden laajuutta. Kansainvälisesti vertaillen tilintarkastusvelvollisuus on Suomessa laaja: vain kaikkein pienimmät yhteisöt on vapautettu tilintarkastuksesta. Suomen Tilintarkastajat ry:n toiminnanjohtaja Sanna Alakareen mukaan tilintarkastusrajoja vertailtaessa eri maiden kesken on kuitenkin otettava huomioon se, että Suomessa on paljon pienyrityksiä ja näin ollen laaja tilintarkastusvelvollisuus hyödyttää monia sidosryhmiä. (Tilisanomat 19.10.2016) Työ- ja elinkeinoministeriö asetti vuonna 2018 työryhmän selvittämään tilintarkastusrajojen muuttamisen tarvetta, jonka seurauksena tilintarkastusrajoja ei nostettu. Vuonna 2019 kuitenkin perustettiin uusi työryhmä valmistelemaan ehdotusta lakisäateistä tilintarkastusta kevyemmästä tarkastuksesta. Muutostarpeita lakisäateiseen tilintarkastukseen nykyisessä muodossaan siis havaittiin.

Samanaikaisesti useat toimijat tilintarkastusalalla kokevat lisääntyneen sääntelyn tuomat raportointivelvoitteet hyvin kuormittavina ja siirtävän huomion ja ajankäytön tarkastuksessa muutoseikkoihin sen sijaan, että keskittyttäisiin tarkastuksen kannalta olennaisten riskikohtien tunnistamiseen ja kokonaisuuksien hahmottamiseen, eikä ammatillisen harkinnan käyttämiselle anneta tilaa (BDO Oy 2017). Sääntelyn tuomiin haasteisiin koetaan vaikuttavan suuresti se, että pienissäkin tarkastusasiakkaissa tulee noudattaa kansainvälisiä ISA-standardeja (International Standards on Auditing). Standardit on säädetty suuria pörssiyrityksiä ajatellen ja ovat siten hyvin raskaita noudattaa pienempien yritysten tarkastuksissa. Näitä kansainvälisiä standardeja vasten laadunvalvoja kuitenkin Suomessa peilaa arvioidessaan tilintarkastuksen suorittamista ja laatua, oli kyseessä sitten suuren tai pienen yrityksen tilintarkastus.

Suomessa Keskuskauppakamarin alla toiminut tilintarkastuslautakunta (Tila) aloitti tilintarkastusyhteisöjen ja yksittäisten tilintarkastajien laaduntarkastukset vuonna 2009 (PRH, Laaduntarkastusten havainnot 2017). Vuonna 2016 tilintarkastusvalvonta siirtyi Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) tilintarkastusvalvontayksikön vastuulle. Onkin ajankohtaista tutkia, mitä uuden laadunvalvojan tekemät ratkaisut ja antamat seuraamukset kertovat tilintarkastuksen laadusta Suomessa. Akateemisessa kirjallisuudessa on myös nostettu esille tutkimustarpeita ISA-standardien kansallisen tason käytöstä sekä siitä, valvotaanko ja tuetaanko ISA-standardien käyttöä paikallisten sääntelijöiden ja tilintarkastusalan toimesta (BooLaky & Soobaroyen 2017, 59, 72–78).

Vielä vuonna 2016 suoritettavat laaduntarkastukset toteutettiin Keskuskauppakamarin aikaisilla tarkastusohjelmilla ja menetelmillä. Tämän jälkeen PRH:n tilintarkastusvalvonta on uudistanut laaduntarkastuksien toteutustapaa. Vuoden 2018 aikana laaduntarkastus tehtiin 85 tilintarkastajalle, joista vain 35 % hyväksyttiin. Lopuista, joita ei hyväksytty, 35 % määrättiin uusintatarkastukseen, 19 % hylättiin ja 11 % tarkastuksista keskeytettiin. (Vuosiraportti laaduntarkastuksista 2018.) Laaduntarkastusten tulokset herättävät kysymyksen, miksi niin alhainen osuus tarkastuksen kohteina olleista tilintarkastajista pääsi tarkastuksesta läpi hyväksytyllä tuloksella? Kertooko se tilintarkastuksen laadun puutteista? Tällä tutkimuksella pyritäänkin selvittämään, minkälaisia tapauksia tilintarkastusvalvonnassa toimivan tilintarkastuslautakunnan käsiteltäväksi on tullut ja minkälaisista laadun puutteista ne kertovat.

1.2 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, minkälaisia tapauksia PRH:n tilintarkastusvalvonnassa toimiva, ratkaisutoiminnassaan itsenäinen tilintarkastuslautakunta eli TILA on käsitellyt, ja mitä ne kertovat tilintarkastuksen laadusta ja mahdollisista laadun puutteista Suomessa. Lisäksi on tarkoitus selvittää, miten tilintarkastuslautakunta arvioi tilintarkastuksen laatua ja sen toteutumista sekä mihin säännöksiin tai standardeihin nojaten valvoja perustaa arvionsa tilintarkastajan toiminnasta. Tutkimuksessa pyritään saamaan vastaus seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Minkälaiset puutteet tilintarkastuksen laadussa ovat johtaneet tilintarkastuslautakunnan seuraamuksen antamiseen?
2. Miten ja mihin perustuen tilintarkastuslautakunta arvioi tilintarkastuksen laatua ja sen puutteita?
3. Mikä on ISA-standardien merkitys laadun tulkinnassa?

Tässä tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan tapauksia, jotka ovat edenneet tilintarkastusvalvontayksikön kautta tilintarkastuslautakuntaan seuraamuksen antamiseksi. Pyrittäessä selvittämään vastauksia tutkimuskysymyksiin on mahdollista samalla selvittää, onko TILAn päätöksistä johdettavissa selkeitä ratkaisukäytäntöjä tietyn tyyppisissä tapauksissa. Jotta luotaisiin käsitys tilintarkastusalan valvonnan tavoitteista ja valvonnan taustalla olevista syistä, tutkimuksen teoriaosuudessa tarkastellaan tilintarkastuksen laadun käsitettä ja sen merkitystä sekä tilintarkastusalan sääntelyä.

1.3 Tutkimusmenetelmät, aineisto ja tutkielman rakenne

Tutkielman aineisto koostuu PRH:n verkkosivuillaan julkaisemista tilintarkastuslautakunnan tekemistä ratkaisuista. Lähtökohtaisesti kaikki päätökset, joissa TILA on antanut tilintarkastajalle seuraamuksen, ovat julkisia. Aineistoksi rajataan TILAn päätökset alkaen vuodesta 2016, jolloin tilintarkastusvalvonta siirtyi PRH:n alaisuuteen. Tutkimusta tehdessä viimeisin kokonainen vuosi, jolta on julkaistu TILAn ratkaisut, on 2021, joten aikaväli on rajattu päättymään kyseiseen vuoteen. Vuosina 2016–2021 on julkaistu tutkinta-asioiden ratkaisuja yhteensä 107 kappaletta.

Tässä tutkimuksessa tapaukset jaotellaan eri teemoihin niissä käsiteltyjen laadun puutteellisuuden aihealueiden perusteella. TILA toteaa ratkaisuisaan, mitkä ovat ne puutteet tai rikkeet, jotka ovat johtaneet seuraamuksen antamiseen. Tapauksista on poimittu kyseiset puutteet ja rikkeet käymällä ratkaisut läpi yksitellen. Eri teemojen muodostamisessa on myös hyödynnetty ratkaisujen tiivistelmissä käytettyjä tapauskohtaisia asiasanoja. Tutkimusaineiston perusteella muodostettiin kahdeksan eri laadun puutteellisuuden teemaa, joiden perusteella TILA on antanut tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle jonkin seuraamuksen.

Tutkimuksessa käytetään määrällisiä ja laadullisia tutkimusmenetelmiä. Aluksi tutkimusaineistoa analysoidaan hyödyntämällä tilastointia. Ratkaisut ja annetut seuraamukset tilastoidaan lukumäärittäin ja samalla tarkastellaan, mitkä ovat olleet yleisimpiä annettuja seuraamuksia. Tutkimusaineistosta tilastoidaan myös tutkinta-asioiden vireille tulemisen tavat sekä laadun puutteellisuuden teemat tapauslukumäärittäin. Tämän jälkeen aineistoa tarkastellaan laadullisesti pureutumalla niihin yksityiskohtaisemmin. Laadullisessa tarkastelussa hyödynnetään aineistosta muodostettuja teemoja: aineistoa analysoidaan teemakohtaisesti.

Johdantoluvun jälkeen toisessa luvussa muodostetaan teoreettinen viitekehys ja ymmärrys aiheesta tarkastelemalla tilintarkastuksen laatuun ja laadunvalvontaan liittyvää aikaisempaa tutkimusta ja kirjallisuutta. Kolmannessa luvussa tarkastellaan tilintarkastusalan sääntelyä ja lakeja, laadunvalvonnan toteutusta Suomessa sekä kansainvälisiä ISA-standardeja. Neljännessä luvussa käsitellään empiirinen aineisto ja esitetään empiirisen tutkimuksen tulokset. Lopuksi viides luku käsittää pohdiskelevan analyysin sekä johtopäätökset tutkimuksen tuloksista ja kuudennessa luvussa luodaan yhteenveto tutkimuksesta.

2 TILINTARKASTUS JA LAATU

2.1 Tilintarkastuksen yhteiskunnallinen rooli ja laadun merkitys

Tilintarkastuksen tehtävänä on antaa sijoittajille ja muille sidosryhmille kohtuullinen varmuus siitä, että yhtiön tilinpäätös on laadittu säännösten mukaisesti eikä se sisällä olennaista virhettä. Kansainvälinen Tilintarkastajaliitto eli IFAC (International Federation of Accountants) kuvailee korkealaatuisen tilintarkastuksen olevan välttämätöntä talousjärjestelmille ja finanssimarkkinoille. Tilintarkastus toimii samalla johdon ja muiden yhtiön valvonnasta vastaavien apuna tilinpäätösinformaation kestävyuden vahvistamisessa sekä yhtiön taloudellisten kontrollien ja niihin liittyvien riskien kriittisessä tarkastelussa. Vaikka tilintarkastuksen on perinteisesti nähty toimivan sijoittajien luottamuksen turvaajana, siitä hyötyvät monet muutkin sidosryhmät, kuten yhtiön johto, työntekijät ja asiakkaat. (IFAC, Achieving High-Quality Audits.)

Tilintarkastuksen tarvetta perustellaan sillä, että tilintarkastuksella on suuri merkitys eri sidosryhmien välisen luottamuksen säilymisessä. Tilintarkastuksen yhteiskunnallisen tarpeen kannalta tarkasteltuna etenkin julkisesti noteerattujen yhtiöiden osalta hyöty tilintarkastuksesta on suuri. Arvopaperikauppa perustuu pitkälti kaupanteko-osapuolten väliseen luottamukseen, ja tämän luottamuksen säilymisessä on isossa roolissa tilintarkastuksen luotettavuus. (Tomperi 2009, 8–9.) Maijorin ja Vanstraelenen (2012, 122) tutkimuksessa todetaankin, että jos yleistä luottamusta tilintarkastuksen laatuun ei ole, tilintarkastuksella ei ole mitään arvoa.

Myös Healy ja Palepu (2001, 406–408, 431) tunnistavat markkinalähtöisen tarpeen tilintarkastukselle. Heidän mukaansa tilinpäätösraportoinnin ja tiedonannon tarve on peräisin informaation epäsymmetriasta johdon ja ulkopuolisten sijoittajien välillä sekä näiden tahojen erilaisista intresseistä. Johdon julkaisemien tietojen luotettavuutta pyritään parantamaan tiedonantoa koskevalla sääntelyllä, standardeilla ja tilintarkastuksella.

Toisaalta Healyn ja Palepun (2001, 415) mukaan tilintarkastuksen vaikuttavuuteen liittyvissä tutkimuksissa on tarkasteltu aihetta myös siitä näkökulmasta, lisääkö tilinpäätösinformaation tilintarkastaminen arvoa sijoittajille sekä siitä, onko tilintarkastajien toiminta riippumatonta heidän asiakkaidensa intresseistä. Tutkimukset osoittavat, että esimerkiksi rahoittajat vaativat yrityksiä palkkaamaan riippumattoman tilintarkastajan ehtona rahoituksen saamiselle silloinkin, kun sitä ei ole velvoitettu laissa. Tästä voidaan päätellä, että rahoituksen tarjoajat pitävät tilintarkastusta luotettavuutta

lisäävänä toimenpiteenä. Kuitenkin Healyn ja Palepun tutkimuksessa jää avoimeksi kysymykseksi, parantaako tilintarkastus lopulta tilinpäätösten luotettavuutta.

Francisin (2004, 345) mukaan voidaan todeta, että tilintarkastuksen laatu tulee aina olemaan jossain määrin epäilyksen alaisena, jos tilintarkastusasiakkaille tarjotaan tilintarkastuksen ohella muitakin palveluita. Tällöin voidaan nähdä tilintarkastajan objektiivisuuden ja skeptisyyden vaarantuvan. Francis toteaa, että tästä syystä yleistä luottamusta tilintarkastukseen voitaisiin mahdollisesti parantaa kieltämällä kaikkien muiden kuin tilintarkastuspalveluiden tarjoaminen tilintarkastusasiakkaille.

DeFond ja Zhang (2014, 275–276) kuvailevat tutkimuksessaan tilintarkastuksen arvon syntyvän nimenomaan sen kyvystä tuottaa riippumatonta varmennusta tilinpäätösinformaation luotettavuudesta. Heidän mukaansa voidaan todeta, että korkealaatuinen tilintarkastus antaa suuremman varmuuden tilinpäätösinformaation korkealaatuisuudesta. Tilintarkastuksen potentiaalia tuottaa lisäarvoa kasvattavat edelleen yritysten liiketapahtumien sekä tilinpäätösstandardien monimutkaistuminen. Viime vuosien lisääntynyt sääntely ja tilintarkastustoimialan muutokset ovat toimineet sysäyksenä tutkimukselle, jossa pyritään paremmin ymmärtämään tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä.

2.2 Tilintarkastuksen laatu

2.2.1 Laadun määritelmä ja osatekijät

Mitä tilintarkastuksen laatu sitten on? IAASB:n (International Auditing and Assurance Standards Board) mukaan tilintarkastuksen laatu on usein käytetty termi sääntelijöiden, eri sidosryhmien ja tutkijoiden keskuudessa, mutta aiheena se on monimutkainen eikä tilintarkastuksen laadulle ole olemassa yleisesti hyväksyttyä määritelmää tai erittelyä (IAASB, 2014). Myös DeFond ja Zhang (2014, 280) kuvailevat tilintarkastuksen laadun käsitteellisen luonteen olevan huonosti ymmärretty, vaikka se on ollut tilintarkastuksen tutkimuksen keskiössä jo 2000-luvun alusta lähtien.

IFAC lähtee laadun muodostumisen tarkastelussa liikkeelle siitä, että korkealaatuinen tilintarkastus vaatii taustalleen hyvin toimivan ekosysteemin, joka rakentuu eettisille normeille ja riippumattomuudelle. Tämä ekosysteemi koostuu oikeanlaisista prosesseista, ihmisistä, hallintotavasta, sääntelystä sekä oikeanlaisesta mittaamisesta. Näiden elementtien tulee toimia yhdessä, jotta lopputuloksena on tilintarkastus, joka vastaa sidosryhmien tarpeisiin. Oikeanlaiset prosessit tukevat

tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä ja lisäarvon tuottamista sen sijaan, että tilintarkastus olisi vain velvoite, jonka lopputuotoksena annetaan tilintarkastajan lausunto. (IFAC, Achieving High-Quality Audits.)

Teknologian hyödyntäminen tilintarkastuksessa mahdollistaa korkealaatuisen tilintarkastuksen, sillä teknologian avulla on mahdollista tutkia liiketapahtumia kokonaisvaltaisemmin ja täydellisemmin, ja siten kasvattaa merkittävästi tilintarkastuksen tehokkuutta ja vaikuttavuutta. Kuitenkaan yksinään teknologian hyödyntäminen ei todennäköisesti johda ”kohtuullista varmuutta” korkeampaan varmuustasoon eikä jokaisen väärinkäytöksen havaitsemiseen. (IFAC, Achieving High-Quality Audits.)

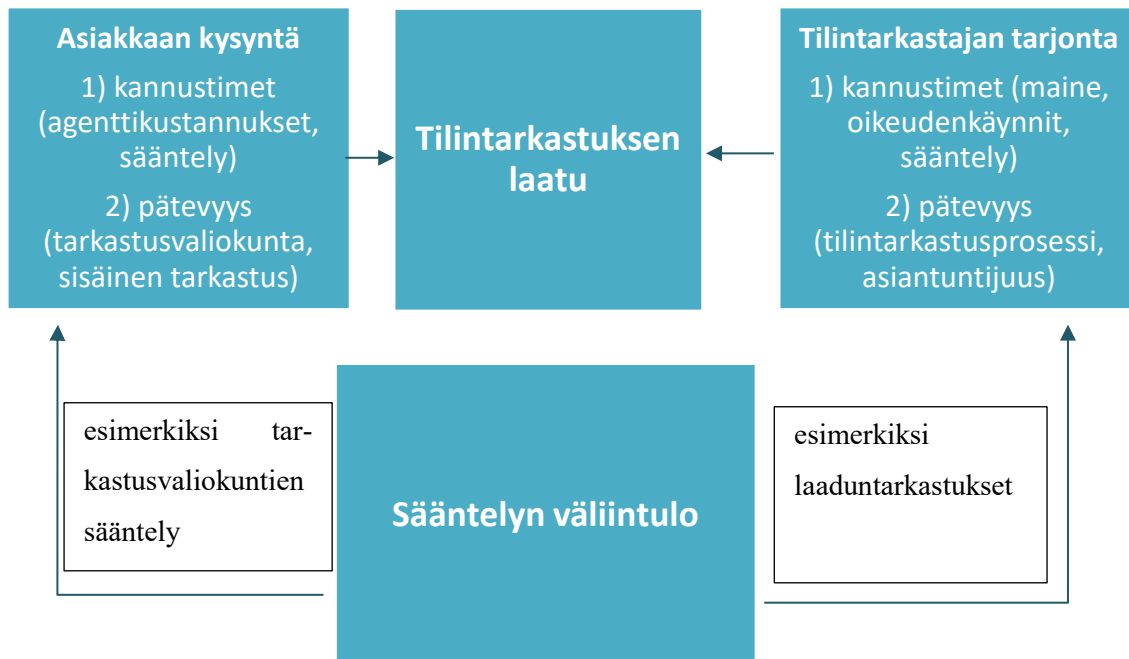
Erittäin tärkeässä roolissa tilintarkastuksen laadun näkökulmasta ovat ihmiset, jotka tilintarkastusta tekevät. Laatu on riippuvaista tilintarkastajien kokemuksesta ja osaamisesta, korkeasta moraalista, riippumattomuudesta ja ammatillisesta arviointikyvystä. Laatuun vaikuttavat merkittävästi myös raportoivan yhtiön hallintoelimet sekä talousvastaavat; nämä ovat tärkeässä roolissa korkealaatuisen tilintarkastuksen mahdollistamisessa ja tukemisessa. (IFAC, Achieving High-Quality Audits.)

DeFondin ja Zhangin (2014, 276, 279) havaintojen mukaan useimmiten tilintarkastuksen laatua määriteltäessä tilintarkastus kuvataan kaksijakoisena prosessina, jossa tilintarkastaja joko havaitsee tai ei havaitse tilinpäätössäännösten noudattamatta jättämisen, vaikka oikeastaan tilintarkastajan vastuut ovat paljon laajemmat. Heidän mukaansa tilintarkastajan vastuu ulottuu tilinpäätösraportoinnin laadun varmentamiseen: tilintarkastajan on standardien mukaan otettava huomioon tilinpäätöstietojen oikeellisuuden lisäksi myös niiden laatu. Näin tilintarkastuksen laadun voidaan nähdä linkittyvän läheisesti tilinpäätösraportoinnin laadun kanssa.

Laatua määrittävien tekijöiden vaikea havainnoitavuus ja se, ettei kaikkia tietoja ole julkisesti saatavilla on ohjannut tilintarkastuksen tutkijoita käyttämään epäsuoria laadun kuvaajia, jotka perustuvat mitattavissa oleviin tilintarkastusprosessin panoksiin ja lopputuotoksiin. Laatua kuvaavat lopputuotosmittarit keskittyvät yleensä tilintarkastetun tilinpäätöksen ominaisuuksiin ja panosmittarit toisaalta keskittyvät usein tilintarkastajan ominaisuuksiin. (Aobdia 2019, 147.)

DeFond ja Zhang (2014, 280) tarkastelevat tilintarkastusta taloudellisena hyödykkeenä, jonka laatu määräytyy sekä asiakkaan kysynnästä että tilintarkastajan tarjonnasta, jotka molemmat ovat riippuvaisia niin asiakkaan kuin tilintarkastajankin

kannustimista ja pätevydestä. Sääntelyllä on suuri vaikutus laadun taustalla olevien kannustimien ja pätevyksien muotoutumiseen. Kuvio 1 havainnollistaa DeFondin ja Zhagin esittämää laadun viitekehystä.

Kuvio 1. Tilintarkastuksen laadun viitekehys (DeFond ja Zhang, 2014)

Asiakkaan kysyntä tilintarkastuksen laadulle on lähtöisin halusta vähentää agenttikustannuksia. Laadun kysyntään vaikuttaa pörssiyhtiöiden kohdalla myös sääntely, ja sääntelyn väliintulo voi muuttaa niin asiakkaan kannustimia korkean laadun kysyntään kuin myös heidän pätevyyttään saavuttaa tämä kysynnän taso. Asiakkaan pätevyden tutkijat määrittelevät koostuvan tyypillisesti yhtiön hallinnointijärjestelmän osista. Tutkimusnäyttöä on saatu siitä, että asiantuntevat ja riippumattomat tarkastusvaliokunnat valitsevat korkealaatuisempia tilintarkastuksen panostuksia ja samoin saavuttavat korkealaatuisempia tilintarkastuksen tuloksia. (DeFond & Zhang 2014, 278, 294.)

Yhtenä tilintarkastajan kannustimena (*auditor incentive*), joka toimii motivaattorina korkealaatuisen tilintarkastuksen toteuttamisessa, voidaan nähdä toimeksiantoriski. Mahdollisia toimeksiantoriskin ilmenemismuotoja ovat (DeFond & Zhang 2014, 296)

- oikeudenkäynti
- ammatillisen maineen menetys
- sääntelyyn perustuvat sanktiot.

Oikeudenkäynnin riskinä on tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön joutuminen taloudelliseen vastuuseen, kun taas maineriskissä on mahdollisuus menettää asiakkaita sekä uusien asiakkaiden hankkimisen vaikeutuminen. Sääntelyriski käsittää uhan valvojan määräämistä sanktioista, kuten sakoista tai rikosoikeudellisista sanktioista. Nämä riskit eivät ole toisistaan irrallisia, vaan esimerkiksi oikeudenkäynti tai määrätyt sanktiot hyvin todennäköisesti myös vahingoittavat tilintarkastajan mainetta. Tällaiset toimeksiantoon liittyvät riskit ovat olemassa, vaikka tilintarkastus olisi suoritettu ammattistandardien mukaisesti. (DeFond & Zhang 2014, 296; Knechel & Salterio 2017, 68.)

Tilintarkastajan pätevyydellä (*auditor competency*) tarkoitetaan tilintarkastajan kykyä tuottaa korkealaatuista tilintarkastusta. Pätevyys sisältää koulutuksen, taidot sekä kokemuksen. Lisäksi toimialatuntemus, tilintarkastusyhteisön koko ja itse tilintarkastusprosessi voidaan nähdä pätevyuden osatekijöinä. Tutkimusten mukaan erityisesti toimialaerikoistuminen ja suuri tilintarkastusyhteisön koko parantavat tilintarkastuksen laatua. Tilintarkastajan pätevyys linkittyy vahvasti tilintarkastajan kannustimiin: suuremmat kannustimet tarjota korkealaatuista tilintarkastusta myös motivoivat tilintarkastajaa kehittämään pätevyuden, jolla hän kykenee tarjoamaan korkealaatuista tilintarkastusta. (DeFond & Zhang 2014, 278, 296, 301.)

2.2.2 Laadun mittaaminen

Kirjallisuudessa on käytössä monia eri laadun ilmentymiä, joita käytetään tilintarkastuksen laadun mittaamisessa. Siitä ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä, mitkä mittarit ovat parhaita, eikä juurikaan ole olemassa ohjeistusta laadun eri ilmenemismuotojen vertailtavuudesta. DeFond ja Zhang toteavat tutkimuksessaan tilintarkastuksen laadun mittaamisen olevan vaikeaa siksi, että tilintarkastajan tarjoaman varmuuden määrä ei ole ulospäin havaittavissa. (DeFond & Zhang 2014, 280, 283–284.)

Tutkijoiden mukaan onkin kaksi yleistä tapaa tehdä päätelmiä tilintarkastuksen laadusta, jotka perustuvat havainnoitavissa oleviin mittareihin: joko tarkastellaan tilintarkastusprosessin lopputuotosta tai vaihtoehtoisesti prosessiin käytettyjä panoksia. Lopputuloperusteiset mittarit ovat houkuttelevia siksi, että ne pyrkivät mittaamaan tilintarkastuksen laadun tasoa, joka on oikeasti tuotettu. Tällaisina mittareina käytetään esimerkiksi tilintarkastajan lausuntoa toiminnan jatkuvuuden epävarmuudesta tai tilinpäätösraportoinnin laatua. Tilintarkastusprosessin panosmittareina taas käytetään

usein tilintarkastusyhteisön kokoa ja tilintarkastuspalkkioita. Prosessin panoksiin perustuvien mittareiden houkuttelevuus perustuu siihen, että asiakkaiden on valittava tilintarkastuksen laatu havainnoitavissa oleviin tekijöihin perustuen. (DeFond & Zhang 2014, 283–284.)

Aobdia huomauttaa tutkimuksessaan, että monesti akateemisessa kirjallisuudessa päteviksi todetut tilintarkastuksen laadun mittarit mittaavat laatua epäsuorasti ja lisäksi monessa niissä on heikkouksia. Tällaisia ovat hänen mukaansa eri tilintarkastuksen panos- ja lopputulosperusteiset, havainnoitavaan dataan perustuvat mittarit, kuten tilintarkastajan ominaisuuksiin perustuvat laatumittarit. Aobdia esittääkin, että vaihtoehtoisesti tilintarkastuksen laadun mittaamisessa voisi tarkastella ammatinharjoittajien käsitystä siitä, mistä korkealaatuinen tilintarkastus koostuu. Ammatinharjoittajilla hän tarkoittaa tilintarkastusyhteisöjä ja alan valvojia. (Aobdia 2019, 144.)

Ammatinharjoittajien arvio tilintarkastuksen laadusta sisältää tyypillisesti tilintarkastusprosessin yksityiskohtaisen tarkastelun, ja keskittyy kahteen seikkaan (Aobdia 2019, 144, 148):

- onko tilintarkastus suoritettu voimassa olevien tilintarkastusstandardien mukaisesti tai tilintarkastusyhteisön oman sisäisen metodologian mukaisesti
- sekä onko kerätty tilintarkastusevidenssi riittävää tilintarkastajan lausunnon tueksi.

Ammatinharjoittajilla on pääsy yksityiskohtaiseen informaatioon, jonka avulla he voivat arvioida, onko tarvittava määrä tilintarkastustyötä suoritettu asiakasyrityksen olosuhteet huomioiden. Tällaisten arvioiden etuna on se, että ne tarjoavat suoraan ymmärryksen siitä, kuinka hyvin tilintarkastus on suoritettu tilintarkastajan panoksen, pätevyyden ja riippumattomuuden näkökulmista. Näitä näkökulmia myös useimmat akateemikkojen käyttämät mittarit pyrkivät epäsuorasti kuvaamaan. (Aobdia 2019, 144, 148.)

Aobdian (2019) tutkimuksen mukaan eri laatumittarit kuvaavat eri ulottuvuuksia tilintarkastuksen laadusta ja tämä vahvistaa sen, että laadun mittareista kannattaa käyttää samanaikaisesti useampaa kuin vain yhtä. Samaan lopputulemaan päätyvät tutkijat DeFond ja Zhang (2014, 276): heidän mukaansa mikään yksittäinen laatukategoria ei anna kokonaiskuvaa laadusta, joten he suosittelivat tutkijoita käyttämään samanaikaisesti useampaa laadun kuvaajaa eri kategorioista saadakseen hyödyn niiden vahvuuksista ja lieventääkseen niiden heikkouksia. Aobdian tutkimus myös osoittaa, että ammatinharjoittajat ja akateemiset tutkijat ovat tietyissä määrin samaa mieltä siitä, mistä

tilintarkastuksen laatu koostuu, vaikka he käyttävätkin hyvin erilaisia lähestymistapoja sen määrittämiseen sekä mittaamiseen. (Aobdia 2019, 146–147.)

2.2.3 Tilintarkastuksen epäonnistuminen

Francis on koonnut ja arvioinut tutkimuksessaan laajan skaalan akateemisia tutkimustuloksia tilintarkastuksen laadusta. Hän tuo esille, kuinka Enronin ja Arthur Andersenin tilintarkastuskandaalin jälkeen tilintarkastuksen kritisoiminen ja erityisesti suurten Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastuksen laadun kyseenalaistaminen on yleistynyt. Enronin tapauksesta ja muista epäonnistumisista huolimatta, akateemisen tutkimuksen perusteella tilintarkastuksen laadusta tiedetään paljonkin ja tutkimustulokset viittaavat siihen, että yleinen tilintarkastuksen laadun taso on riittävällä tasolla ja selkeitä tilintarkastuksen epäonnistumisia on vain vähän. Näyttöä on kuitenkin myös siitä, että tuloksen laatu ja tilintarkastuksen laatu laskivat molemmat 1990-luvulla. (Francis 2004, 346.)

Francisin mukaan tilintarkastuksen laatu voidaan käsitteellistää teoreettiseksi jatkumoksi, jossa laadun vaihteluväli on hyvin alhaisesta hyvin korkeaan laadun tasoon. Tilintarkastuksen epäonnistumiset (*audit failure*) edustavat jatkumon alhaisinta tasoa. Francis lähteekin laadun määrittämisessä liikkeelle siitä, mikä on tämä tilintarkastuksen selkeän epäonnistumisen taso. Hän määrittelee kaksi tapaa tilintarkastuksen epäonnistumiselle (Francis 2004, 346):

- 1) kun tilintarkastaja ei ole havainnut kansallisten tilinpäätössäännösten (*GAAP; Generally Accepted Accounting Principles*) noudattamatta jättämistä
- 2) kun tilintarkastaja antaa tilintarkastuskertomuksessaan vakiomuotoisen lausunnon tilanteessa, jossa olisi pitänyt antaa mukautettu lausunto.

Molemmissa tapauksissa tilintarkastettu tilinpäätös on altis harhaanjohtamaan tilinpäätöksen käyttäjiä. (Francis 2004, 346.)

Sen määrittäminen varmuudella, milloin kyse on selkeästä tilintarkastuksen epäonnistumisesta, on vaikeaa, mutta tämän päättämiseen voidaan käyttää muutamia eri lähteitä. Todennäköisesti kaikkein vakuuttavin näyttö tilintarkastuksen selkeästä epäonnistumisesta on tilintarkastajaa kohtaan nostettu oikeuskanne. Toisaalta Yhdysvalloissa tilintarkastajia vastaan nostettuja oikeuskanteita on ollut verrattain vähän. Vuosien 1960–1995 välillä oikeuskanteita nostettiin keskimäärin 28 kappaletta vuodessa.

Kun määrää verrataan pörssiyritysten määrään, vuosittaiseksi tilintarkastusten epäonnistumisten tasoksi saadaan 0,28 %. Menestyneiden oikeuskanteiden määrä on vielä tätäkin pienempi, arviolta vain 50 % kaikista nostetuista kanteista menestyy. (Francis 2004, 346–347.)

Laajempi määritelmä tilintarkastuksen epäonnistumiselle voisi tutkijan mukaan perustua yritysten konkurssien määrään. Vaikka suoraan ei voidakaan todeta, että yrityksen mennessä konkurssiin tilintarkastus olisi epäonnistunut, päästään kuitenkin jälleen hyvin alhaiseen tilintarkastusten epäonnistumisten tasoon: pörssiyritysten konkurssit Yhdysvalloissa ovat lukumäärältään vähäisiä sekä ainoastaan 25 %:ssa tapauksista tilintarkastaja on haastettu oikeuteen. (Francis 2004, 347.)

Tilintarkastuksen voidaan päätellä epäonnistuneen myös valvojan määräämien huomautusten ja sanktioiden perusteella. Yhdysvalloissa näitä seuraamuksia on määrännyt SEC (Securities and Exchange Commission) tekemiensä tarkastusten perusteella. Vuosina 1982–1993 seuraamuksia määrättiin 165 kappaletta, ja verrattuna pörssiyritysten määrään vuositason tilintarkastusten epäonnistumisten tasoksi saadaan 0,14 %. Francis päättelee, että tilintarkastusten epäonnistumisten taso kokonaisuudessaan on hyvin alhainen näihin näyttöihin perustuen, alle yhden prosentin vuositason. Todellinen epäonnistumisten taso voi kuitenkin olla korkeampi, jos kaikki epäonnistumiset eivät tule ilmi. Toisaalta, jos tilintarkastuksen epäonnistuminen ei tule ilmi, se todennäköisesti tarkoittaa sitä, etteivät yritys ja sen sidosryhmät ole taloudellisesti kärsineet tästä epäonnistumisesta. (Francis 2004, 347–348.)

Francisin päätelmää yleisestä tilintarkastuksen laadun tasosta tukee myös IFAC:n keräämä data: suurin osa PIE-yhteisöjen (*Public Interest Entities*) eli julkisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksista suoritetaan ongelmitta, ja tästä näkökulmasta tarkastellen merkittävien tilintarkastusten epäonnistumisten määrä on hyvin alhainen. IFAC tuo esille myös sen, kuinka tilintarkastajan mahdollinen osallisuus viimeaikaisissa yritysskandaaleissa tai epäonnistumisissa on usein saanut huomattavan suuren huomion ja siten korostanut tilintarkastukseen liitettyjä ongelmia liioitellusti. (IFAC, *Achieving High-Quality Audits*.)

2.3 Tilintarkastuksen laadunvalvonta

Tilintarkastuksen ulkoisessa laadunvalvonnassa tapahtui suuria muutoksia vuosituhannen vaihteen jälkeen, kun pörssiyrityksiä tarkastavien tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvonta muutettiin Yhdysvalloissa vuonna 2002 Sarbanes-Oxley –lain myötä

viranomaisvalvonnaksi, jota suorittaa PCAOB (Public Company Accounting Oversight Board). Silloiset tilinpäätösraportoinnin ja tilintarkastusalan suurta huomiota saaneet epäonnistumiset herättivät epäilyksiä siitä, onko tilintarkastusalan omavalvonta riittävää, sekä olisiko täysin ulkopuolisen tahon suorittama valvonta tarpeen turvaamaan tilintarkastuksen korkealaatuisuus. Muutoksen jälkeen monet tutkijat peräänkuuluttivat tutkimusta aiheesta, onko valvonnasta vastuussa olevien tahojen muutokset todistettu tehokkaiksi. (Lennox & Pittman 2010, 84–85.)

Tilintarkastuksen laadunvalvonta PCAOB:n toimesta sekä sen seuraukset ovat tärkeitä tutkimuksen kohteita muun muassa siksi, että viranomaisvalvonnalla on mahdollinen vaikutus tilintarkastajien kannustimiin. Tilintarkastajien kannustimilla on kriittinen rooli korkealaatuisen tilintarkastuksen varmistamisessa, joka taas on edellytys hyvin toimiville pääomamarkkinoille. Yleisimmin tilintarkastuksen laatuun liitettyjä tilintarkastajien kannustimia ovat oikeustapausten uhka ja maineen menettämisen uhka, mutta myös valvontamekanismeilla on todennäköinen vaikutus näihin kannustimiin. (DeFond 2010, 104.)

Tilintarkastuksen laadunvalvonnan muutos tilintarkastajien itse suorittamasta vertaisarvioinneista kohti viranomaisvalvontaa on myös siksi mielenkiintoinen tutkimuksen kohde, että se kuvastaa kompromissia asiantuntijuuden ja riippumattomuuden välillä. Tämä kompromissi on ollut keskiössä pitkäaikaisessa väittelyssä tilintarkastajien vertaisarvioinnin ja viranomaisvalvonnan välillä, sillä perinteisesti ajateltuna näiden vastakkainasettelu syntyy siitä, että viranomaisvalvonta nähdään objektiivisempänä, mutta valvojilla on vähemmän asiantuntijuutta, kuin vertaisarviointeja tekevillä tilintarkastajilla. (DeFond 2010, 105.) Myös Lennox ja Pittman (2010, 85) toteavat tutkimuksessaan, että vaikka PCAOB on tilintarkastusammattikunnasta erillinen ja itsenäinen organisaatio, on kuitenkin esitetty epäilyjä siitä, onko PCAOB:n laadunvalvojilla tarvittava asiantuntemus valvoa tilintarkastajia asianmukaisesti.

Lennox ja Pittman (2010, 85–87, 91, 101.) tutkivat näiden kahden eri valvonnan muodon informaatioarvoa vuosina, jolloin PCAOB:n valvonta otettiin käyttöön. Tutkijat vertailevat kuinka paljon raporteissa julkistetaan tietoa laaduntarkastuksista. PCAOB:n tarkastusraportissa julkaistaan vain tilintarkastusyhtiön toimeksiantojen puutteet, mutta ei yhtiön sisäiseen laadunvalvontaan liittyviä ongelmia. Tilintarkastajien suorittamissa vertaisarvioinneissa taas julkaistaan nämä molemmat tiedot sekä lisäksi yhteenvedona arvio tilintarkastusyhteisön yleisestä laadun tasosta. Tutkimuksen tulokset viittaavat

siihen, että tällaisen yhteenvetoarvion puuttuessa PCAOB:n raportin käyttäjien on hankalaa saada käsitystä tarkastuksen kohteena olleen tilintarkastusyhteisön yleisestä laadun tasosta. PCAOB:n raporttien läpinäkyvyyden puutteen on arvioitu heikentävän niiden informatiivisuutta eri markkinaosapuolille, ja tutkimus osoittaaakin sen, että raporttien sisällöllä ei ole ollut vaikutusta tilintarkastusyhteisöjen markkinaosuuksiin.

Toisaalta DeFond (2010, 105) pohtii artikkelissaan, voivatko PCAOB:n laaduntarkastukset kuitenkin parantaa tilintarkastuksen laatua, mikä on niiden perimmäinen tarkoitus, vaikka julkaistuista tarkastusraporteista uupuisikin informaatioarvoa. Tutkijan mukaan tämä on hyvin mahdollista, sillä PCAOB:n laaduntarkastajien tiedetään olevan tiukkoja tarkastuksissaan ja jo tämän tiedostaminen voi antaa etukäteisen kannustimen tilintarkastusyhteisöille parantaa tilintarkastusten laatua. Samoin se, että PCAOB:n laaduntarkastajilla, toisin kuin vertaisarviointeja tekevillä tilintarkastajilla, on mahdollisuus määrätä isojakin sanktioita huolimattomille tilintarkastajille, voi jo ennalta kannustaa tilintarkastajia parantamaan laatua.

DeFond ja Lennox (2011, 21) pyrkivätkin tutkimuksessaan vastaamaan näihin kysymyksiin, onko PCAOB:n laaduntarkastuksilla vaikutusta tilintarkastajien käyttäytymiseen ja tilintarkastuksen laatuun. He tutkivat kuinka sääntelyn muutoksen aiheuttamat tilintarkastusmarkkinoiden rakenteelliset muutokset vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun pienten tilintarkastusyhteisöjen osalta. Pienten tilintarkastusyhteisöjen tekemät tilintarkastukset ovat tärkeitä valvojille siksi, että niiden toimesta tarkastetaan kolmasosa Yhdysvaltojen pörssiyrityksistä ja 97 % kaikista tilintarkastusyhteisöistä on pieniä tilintarkastusyhteisöjä.

Heidän tutkimuksensa mukaan pienten tilintarkastusyhteisöjen määrä putosi lähes 50 % vuosina 2001–2008, ja suurin osa markkinoilta poistumisista tapahtui juuri vuosina 2002–2004, jolloin SOX-laki tuli voimaan ja PCAOB:n tekemät laaduntarkastukset alkoivat. Tutkijat tekivät samalta ajalta havaintoja myös merkittävistä muutoksista pienten tilintarkastusyhteisöjen markkinoiden muodostumisessa. Vastakohtana pienten toimijoiden määrän putoamiseen, keskisuurten ja suurten tilintarkastusyhteisöjen osalta Arthur Andersen oli ainut markkinoilta poistuja kyseisellä aikavälillä. (DeFond & Lennox 2011, 21–22.)

Pienten toimijoiden määrän putoaminen on johdonmukaista sen kanssa, että uuden lain ja PCAOB:n suorittaman valvonnan aiheuttamat kustannukset pienille tilintarkastusyhteisöille toimivat kannustimena markkinoilta poistumiseen. SOX-lain

myötä kaikkien pörssiyhtiöiden tilintarkastajien kustannukset ovat nousseet seuraavista syistä (DeFond & Lennox 2011, 22):

- valvonnan lisääntyminen
- vaatimus tilintarkastusstandardien tiukemmasta noudattamisesta
- sakkojen korottaminen tilintarkastajan rikkomuksista.

Nämä kustannukset ovat kuitenkin suhteellisesti korkeammat pienille toimijoille, sillä niihin sisältyy kiinteitä kustannuksia liittyen tiukempiin sääntelyn vaatimukseen, ja näin ollen pienten toimijoiden on vaikeampaa pysyä kilpailukykyisinä. Lisäksi tutkijoilla oli oletus, että valvonnan kustannukset olisivat suhteellisesti suuremmat laadultaan heikommille tilintarkastajille. (DeFond & Lennox 2011, 22.)

DeFondin ja Lennoxin tutkimustulokset osoittavatkin, että SOX-lain myötä tiukentunut valvontaympäristö sai aikaan laadultaan heikompia pienien toimijoiden poistumista markkinoilta. Markkinoilta poistuvat tilintarkastusyhteisöt todetaan heikomman laadun tarjoajiksi siksi, että ne saavat todennäköisemmin epäsuotuisan tuloksen vertaisarvioinnista tai laaduntarkastuksesta, ja ne myös todennäköisemmin välttelevät vertaisarviointeja ja laaduntarkastuksia. Tulosten mukaan poistuneiden tilintarkastajien asiakasyritykset myös saivat korkealaatuisempaa tilintarkastusta uudelta tilintarkastajaltaan. Tutkijat tekevät näistä tuloksista johtopäätöksen, että SOX-lain tuomat valvonnan muutokset siis parantavat tilintarkastuksen laatua kannustamalla laadultaan heikompia tilintarkastusyhteisöjä poistumaan markkinoilta. (DeFond & Lennox 2011, 22–23, 39.)

Toisaalta Kleinmanin ym. (2014, 62) tutkimuksessa tuodaan esille, että nykyisten valvontaelinten suorittamissa tarkastuksissa tulee jatkuvasti esille puutteita tilintarkastajien työstä niin Yhdysvalloissa, Isossa-Britanniassa kuin muuallakin. Iso-Britannian laadunvalvontaa suorittavan AIU:n (Audit Inspection Unit) mukaan jonkinasteista parannusta laadussa on havaittu, mutta muun muassa PCAOB on todennut vuonna 2012, että laaduntarkastuksissa esille tulevat puutteet eivät edelleenkään ole hyväksyttävällä tasolla. Samoin Kanadan valvontaelin on todennut vuoden 2011 laaduntarkastuksissaan, ettei tilintarkastuksen laadussa ole tapahtunut kehitystä vuosien mittaan.

Päätelmiä siitä, onko tilintarkastuksen laatu parantunut, ei kuitenkaan voida tehdä pelkästään valvontaelinten tarkastuksiin perustuen, sillä tarkastusten kohteeksi valitaan prosentuaalisesti vain hyvin pieni osa tilintarkastuksista. Nämä käsittävät useimmiten suurimpien yritysten tilintarkastuksia. Tutkijoiden mukaan on siis vielä avoin kysymys,

onko nykyinen valvonnan muoto parantanut tilintarkastuksen laatua. (Kleinman ym. 2014, 62.)

DeFondin ja Zhangin (2014, 278–279) mukaan SOX-lain tuomia vaikutuksia tutkivat tutkimukset ovat tehneet monitulkintaisia löydöksiä. Heidän mielestään tämä ei ole yllättävää, sillä on vaikea ennustaa, miten SOX-lain eri vaikuttamiskeinot lopulta vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Yksittäisiä SOX-lain säännöksiä tutkineet tutkimukset ovat kuitenkin havainneet, että sääntelyn väliintulo voi parantaa tilintarkastuksen laatua, mutta vain rajallisissa olosuhteissa, ja joissain tapauksissa se voi jopa heikentää sitä. Esimerkiksi tilintarkastusvaliokuntien sääntelyn on todettu parantavan tilintarkastuksen laatua. Toisaalta muiden kuin tilintarkastuspalveluiden (*non-audit services*) tarjoamisen kieltämisellä tilintarkastusasiakkaille ei näytä olevan vaikutusta tilintarkastuksen laatuun, kun taas veropalvelujen kieltämisen tilintarkastusasiakkailta on todettu parantavan laatua. Tutkijat päättelevät, että on liian aikaista tehdä lopullisia johtopäätöksiä SOX-lain vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun, jotka voivat näkyä vasta hitaasti ajan kuluessa. Keskeinen avoin kysymys tutkijoiden mukaan on myöskin se, ovatko sääntelyn tuomat hyödyt suuremmat kuin sen kustannukset.

3 TILINTARKASTUKSEN LAADUNVALVONNAN JÄRJESTELMÄ SUOMESSA

3.1 Lait ja säännökset

Uusi tilintarkastuslaki (1141/2015) tuli voimaan Suomessa 1.1.2016. EU:n tilintarkastusreformin voimaantulon myötä tilintarkastuslakiin tehtiin vielä merkittäviä muutoksia elokuussa 2016 voimaan tulleella lainmuutoksella. Tilintarkastuslaki on yleislaki, mikä tarkoittaa sitä, että lakia sovelletaan, jollei muualla lainsäädännössä säädetä toisin. Tilintarkastukseen liittyviä säännöksiä on useissa muissakin laeissa, kuten esimerkiksi osakeyhtiölaissa (624/2008), ja näitä säännöksiä on sovellettava yhdessä tilintarkastuslain kanssa. (Horsmanheimo ym. 2017, XXIII, 1.)

Tilintarkastusvelvollisuus on Suomessa hyvin laaja, ja vain kaikkein pienimmät kirjanpitovelvolliset yhteisöt on tilintarkastuslaissa vapautettu tilintarkastajan valitsemisesta. Säätiöt ovat aina velvoitettuja tilintarkastukseen. Tilintarkastajaksi voidaan valita tilintarkastuslain mukaisesti hyväksytty luonnollinen henkilö tai tilintarkastusyhteisö. HT-tilintarkastajalla tarkoitetaan henkilöä, jolla on tilintarkastusalan perustutkinto ja siten kelpoisuus toimia useimmissa yksityissektorin tilintarkastustehtävissä. KHT-tilintarkastaja on suorittanut erikoistumistutkinnon, joka oikeuttaa lisäksi yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajana toimimiseen. JHT-tilintarkastajalla on julkissektorin tilintarkastustehtäviin soveltuva erikois pätevyys. (Horsmanheimo ym. 2017, 1, 5, 9–11.)

Tilintarkastajan tehtävät määritellään tilintarkastuslaissa. Tilintarkastaja voi toimittaa lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi lisäpalveluita, joista osa on myös lakisääteisiä. Tilintarkastajan tehtävät voidaan jakaa kolmeen ryhmään (Horsmanheimo ym. 2017, 14–22):

- Lakisääteinen tilintarkastus, joka käsittää kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastuksen
- Todistusten ja lausuntojen antaminen tietyissä erityistilanteissa
- Vapaaehtoiset tarkastukset ja lausunnot

Lakisääteiset tilintarkastajan tehtävät ovat hyvin tiukasti säänneltyjä. Vapaaehtoiset tarkastustehtävät taas ovat vapaamuotoisia, sillä niihin ei kohdistu lain pakotetta ja siten myös tällaisten toimeksiantojen toteutus ja raportointi on vapaamuotoista, vaikka usein vakiintuneita käytänteitä noudattaakin. (Horsmanheimo ym. 2017, 14–22.)

Suomessa tilintarkastajien tulee tilintarkastuslain mukaan noudattaa hyvää tilintarkastustapaa. Hyvä tilintarkastustapa on ajan myötä muuttuva normisto, jonka sisältöön vaikuttavat lait ja asetukset, kansainväliset tilintarkastusalan standardit, ammattieettiset periaatteet sekä IESBA:n (International Ethics Standards Board for Accountants) eettiset säännöt. Myös viranomaisten päätöksillä, tuomioistuinten ratkaisuilla, tilintarkastusalan keskeisten järjestöjen suosituksilla ja huolellisten ammattihenkilöiden yleisesti noudattamalla tilintarkastuskäytännöllä on vaikutus hyvän tilintarkastustavan sisältöön. (Suomen Tilintarkastajat ry. Hyvä tilintarkastustapa.)

Tilintarkastajalla on lain mukaan velvollisuus noudattaa ammattieettisiä periaatteita kaikissa suorittamissaan tehtävissä, oli kyseessä sitten lakisääteinen tai sopimukseen perustuva tehtävä (TTL 4:1). Säännöksen taustalla on tilintarkastusdirektiivin artikla, jossa on määritelty ammattieettisiksi periaatteiksi rehellisyys ja objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja kriittisyys sekä yleisen edun huomioiminen. IESBA-komitean laatimat ”Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille” (Code of Ethics for Professional Accountants) ovat keskeisessä roolissa ohjeistamassa tilintarkastajan ammattietiikkaa. (Horsmanheimo ym. 2017, 167–169.)

Lainsäädännössä ei anneta tyhjentävää luetteloa tilintarkastajan velvollisuuksista tai siitä, mitä hyvä tilintarkastustapa on, sillä tilintarkastajan tehtävät ja toiminto muuttuvat jatkuvasti. Niinpä tilintarkastusta käytännössä ohjaa hyvä tilintarkastustapa, normisto, joka muuttuu ja kehittyy ammattikunnan keskuudessa ja joka velvoittaa tilintarkastajaa toimimaan huolellisen ammattihenkilön yleisesti noudattaman tilintarkastuskäytännön mukaisesti. Jos normista ja yleisistä menettelytavoista poikkeaa, tilintarkastajalla on näyttötaakka siitä, että hän on kuitenkin toiminut hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. (Horsmanheimo ym. 2017, 178–182.)

Tilintarkastajia valvova ja ohjeistava viranomainen Suomessa on Patentti- ja rekisterihallituksen alainen tilintarkastusvalvonta, joka arvioi hyvän tilintarkastustavan noudattamista. Hyvä tilintarkastustapa määrittyy viime kädessä tuomioistuinten ratkaisuksista ja kannanotoista. (Suomen Tilintarkastajat ry. Hyvä tilintarkastustapa.)

3.2 Patentti- ja rekisterihallituksen tilintarkastusvalvonta

Uuden tilintarkastuslain tullessa voimaan vuonna 2016 tilintarkastusvalvonta siirrettiin Patentti- ja rekisterihallituksen eli PRH:n tilintarkastusvalvontayksikköön. PRH:n tilintarkastusvalvonnan tehtävänä on tilintarkastajien hyväksyminen ja valvonta. Valvojaviranomainen on toimivaltainen kaikessa tilintarkastajien ja

tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastajan ominaisuudessaan harjoittaman toiminnan valvonnassa. (PRH, Tilintarkastusvalvonnan työsuunnitelma 2017; Tutkinnat ja ilmoitukset.)

Tilintarkastusvalvonnan tehtävät on määritelty tilintarkastuslaissa. Tilintarkastusvalvonta vastaa tilintarkastajien hyväksymisestä ja rekisteröinnistä, tilintarkastajien yleisestä ohjauksesta ja kehittämisestä sekä muun muassa valvoo tilintarkastuksen laatua ja huolehtii laadunvalvontajärjestelmän kehittämisestä. Tilintarkastusvalvonta on Euroopan unionin tilintarkastusasetuksen mukainen toimivaltainen viranomainen. (Horsmanheimo ym. 2017, 633.)

PRH suorittaa tilintarkastuksen laadunvalvontaa kahdella tavalla: ennalta vaikuttavana valvontana laaduntarkastuksilla ja jälkikäteen tehtyinä tutkinta-asiaina. Laaduntarkastukset ovat keskeinen osa ennakoitua tapahtuvaa tilintarkastusalan valvontaa, joita tehdään tilintarkastuslain mukaisesti hyväksytyille HT-, KHT-, JHT- ja JHTT-tilintarkastajille sekä tilintarkastusyhteisöille. Tilintarkastusvalvonta määrää tilintarkastajan laaduntarkastukseen vähintään kuuden vuoden välein. PIE-yhteisöjen, kuten pankkien ja vakuutusyhtiöiden, tilintarkastajat ovat laaduntarkastuksen kohteena vähintään kolmen vuoden välein. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan on osallistuttava PRH:n laaduntarkastuksiin. Tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastuksissa arvioidaan yhteisön sisäistä laadunvalvontajärjestelmää, jota säätelee Kansainvälinen laadunvalvontastandardi ISQC 1. (PRH, Tilintarkastusvalvonta; Tilintarkastusvalvonnan työsuunnitelma 2017; Laaduntarkastukset; Tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastus.)

PRH kuvailee laaduntarkastuksen tavoitteiksi varmistumisen siitä, että tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön sisäinen laadunvalvonta on asianmukaista ja että tilintarkastustyössä on noudatettu hyvää tilintarkastustapaa, tilintarkastuslain säännöksiä sekä julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta annettua lakia. Yhtenä tavoitteena on myös varmistua siitä, että tilintarkastuksen johtopäätösten tueksi on hankittu tarpeellinen määrä tilintarkastusevidenssiä. Laaduntarkastuksen tavoitteissa todetaan myös kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista siten, että niiden noudattamista arvioidaan tärkeänä osana hyvää tilintarkastustapaa. (PRH, Laaduntarkastukset.)

Tilintarkastajien laaduntarkastus suoritetaan käytännössä siten, että tilintarkastusvalvonta määrää tilintarkastajalle yhden tai useamman tilintarkastustoimeksiannon, joka on laadunvalvonnan kohteena. Tilintarkastajan tulee toimittaa PRH:lle laaduntarkastuksen kohteena olevan toimeksiannon tilintarkastuskansio sekä muut pyydetyt tiedot. PRH:n läpikäytyä

laaduntarkastusaineiston, tilintarkastajalle lähetetään kuulemiskirje ja mahdolliset laaduntarkastuksen havainnot. Jos PRH on tehnyt havaintoja, tilintarkastajalla on mahdollisuus antaa vastine kyseisiin havaintoihin. Lopputuloksena tilintarkastusvalvonta antaa päätöksen siitä, mikä on laaduntarkastuksen tulos ja mitkä ovat mahdolliset jatkotoimenpiteet. Tulos voi olla hyväksytty tai hylätty, tai jos kummankaan näistä kriteerit eivät täyty, päätetään uusintatarkastuksesta. (PRH, Tilintarkastajien laaduntarkastus.)

Laaduntarkastuksia tehdään PIE-yhteisöjä tarkastaville tilintarkastusyhteisöille kolmen vuoden välein. Tilintarkastusyhteisöllä on oltava toimintaperiaatteet ja varmistuttava siitä, että yhteisön toiminta on hyvän tilintarkastustavan mukaista. Sen on luotava ja ylläpidettävä laadunvalvontajärjestelmää, jolla se varmistaa toimintansa laatua. Laadunvalvontajärjestelmän avulla pyritään saamaan kohtuullinen varmuus siitä, että yhteisön sisällä noudatetaan ammatillisia standardeja, eettisiä vaatimuksia sekä varmistetaan muun muassa asiakassuhteisiin ja toimeksiantoihin liittyvien prosessien asianmukaisuudesta. (PRH, Laaduntarkastuksen vuosiraportti 2021.)

Tilintarkastusvalvonta julkaisee vuosittain laaduntarkastuksen vuosiraportin, jossa käydään läpi laaduntarkastuksen tuloksia ja merkittävimpiä havaintoja. Viimeisimmän vuodelta 2021 julkaistun vuosiraportin mukaan kyseisen vuoden laaduntarkastuksen painopistealueita olivat liikevaihdon, vaihto-omaisuuden ja lähipiiriin tai intressitahoihin liittyvien tietojen tilintarkastus. Julkishallinnon puolella painopistealueita olivat sisäinen valvonta ja riskien hallinta, konsernivalvonta ja julkiset hankinnat. (PRH, Laaduntarkastuksen vuosiraportti 2021.)

Vuoden 2021 aikana laaduntarkastuksessa oli 170 toimeksiantoa, joissa PRH teki 282 tarkastuksen tulokseen vaikuttavaa havaintoa. Tarkastuksen kohteena olleista tilintarkastajista 16 sai tuloksen hylätty. Merkittävimmät puutteet, jotka johtivat laaduntarkastuksen hylkäämiseen, liittyivät seuraaviin alueisiin (PRH, Laaduntarkastuksen vuosiraportti 2021):

- tilintarkastuskertomuksessa annetut virheelliset lausunnot
- tilintarkastajan valinta
- lain ja säännösten vastaisen toiminnan raportoimatta jättäminen
- riittävän kehittymisen puuttuminen uusintatarkastuksen jälkeen.

PRH:ssa toimivan tilintarkastuslautakunnan tehtäviin kuuluu jälkikäteisten tutkinta-asioiden käsittely ja niihin liittyvien seuraamusten päättäminen sekä muun muassa oikaisuvaatimusten ratkaiseminen. Lautakunta koostuu puheenjohtajan ja jäsenien lisäksi

kahdesta pysyvistä asiantuntijasta, jotka ovat tilintarkastajan ammatissa toimivia henkilöitä. Lautakunta on ratkaisutoiminnassaan itsenäinen. (PRH, Tutkinat ja ilmoitukset; PRH, Tilintarkastuslautakunta.)

Tutkinta-asia voi saada alkunsa PRH:lle tulleesta ilmoituksesta tai PRH:n itse toteamasta tarpeesta selvittää tilintarkastajan toiminnan lainmukaisuutta. Tilintarkastusvalvonnassa tehdään selvitys, onko yksittäisessä tilintarkastuksessa noudatettu lakeja ja säännöksiä. Tilintarkastusvalvonta siirtää tutkinta-asian tilintarkastuslautakunnan käsiteltäväksi, jos käy ilmi, että tilintarkastus ei ole ollut vaatimusten mukainen tai siinä on toimittu hyvän tilintarkastustavan vastaisesti. Tilintarkastuslautakunta päättää mahdollisesta seuraamuksesta, joka voi olla jokin seuraavista (PRH, Tutkinat ja ilmoitukset):

- huomautus
- varoitus
- hyväksymisen peruuttaminen
- määräaikainen toimintakielto
- kielto toimia tilintarkastusyhteisön hallintoelimen jäsenenä
- seuraamusmaksu

Lainvoimaiset ratkaisut ovat julkisia ja päätökset, joissa tilintarkastajalle on määrätty seuraamus, julkaistaan PRH:n verkkosivuilla. (PRH, Tutkinat ja ilmoitukset.)

3.3 ISA-standardit

3.3.1 ISA-standardien rooli

Kansainvälisille taloudellisille raameille alettiin nähdä tarvetta 1990-luvulla laajalle levinneen Aasian finanssikriisin jälkeen, ja taloudellisen vakauden säilyttämistä pidettiin tärkeänä nopeasti globalisoituvassa maailmassa. Osana taloudellisen vakauden säilyttämisen toimenpiteitä G7 maiden talousministerit perustivat uuden organisaation vuonna 1999, FSF:n (Financial Stability Forum), jonka tärkeimpänä tehtävänä oli luoda kansainvälinen standardien järjestelmä taloudellisen vakauden ylläpitämiseksi. 12 standardia hyväksyttiin, joihin lukeutuivat IFRS- sekä ISA-standardit. IAASB-komitean laatimien ISA-standardien sisältyminen FSF:n suosituksiin oli merkittävää, ja antoi niille yhä tärkeämmän roolin taloudellisen vakauden säilyttämisen tavoittelussa. (Humphrey ym. 2009, 811.)

IAASB-komitea (International Auditing and Assurance Standards Board) toimii kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC:n yhteydessä, ja komitean tehtäviin kuuluu ISA-standardien (International Standards on Auditing) laatiminen. ISA-standardeissa on määritelty tilinpäätökseen kohdistuvalle tilintarkastukselle peruseriaatteet ja niissä ohjeistetaan tarkastuksen suorittamisesta ja sen dokumentoinnista. Kansainvälisiin tilintarkastusalan standardeihin kuuluu myös kansainvälinen laadunvalvontastandardi ISQC 1. Laadunvalvontastandardi ISQC 1 koskee tilinpäätöksiin kohdistuvia tilintarkastuksia, yleisluonteisia tarkastuksia ja muita tilintarkastusyhteisöjen tarjoamia palveluja. Standardissa annetaan ohjeistus tilintarkastusyhteisöjen velvollisuudesta ylläpitää sisäistä laadunvalvontajärjestelmää. (Suomen Tilintarkastajat ry. Hyvä tilintarkastustapa; Horsmanheimo ym. 2017, 182–183.)

Tilintarkastusstandardien tavoitteena on määritellä toimintatavat tilintarkastuksen eri vaiheille, kuten suunnittelulle, tarkastustoimenpiteille ja raportoinnin sisällölle. Vaikka tilintarkastajalla on mahdollisuus soveltaa standardien puitteissa toteuttaessaan toimeksiantoa, standardien noudattaminen antaa tilintarkastukselle uskottavuutta sekä mahdollisuuden kolmansille osapuolille arvioida tilintarkastustoimeksiannon toteutustapaa, täydellisyyttä ja johdonmukaisuutta. Lisäksi kansainvälisten standardien noudattamisesta voi olla tilintarkastajalle sekä maine- että taloudellista hyötyä merkittävien ja suurten asiakkuuksien myötä. (BooLaky & Soobaroyen 2017, 59.)

Samoin Simunic ym. (2015, 222) kuvailevat tilintarkastusstandardeilla olevan useampia rooleja. Ensinnäkin ne toimivat ohjenuorana tilintarkastuspalvelun toteuttamiselle. Toisekseen ne toimivat arvioinnin perustana, kun tuomioistuin arvioi tilintarkastajan huolimattomuutta. Jos tilintarkastaja on epäonnistunut havaitsemaan tilinpäätöksessä olleen olennaisen virheen, mutta on kuitenkin noudattanut tilintarkastusstandardeja, tämä poistaa tilintarkastajalta vahingonkorvausvelvollisuuden.

EU:n tilintarkastusdirektiivissä on määritelty, että lakisäätteisessä tilintarkastuksessa tulee noudattaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, jotka EU:n komissio on hyväksynyt. EU:n komissio ei ole vielä hyväksynyt ISA-standardeja, mutta niiden merkitys on jatkuvasti kasvanut maailmanlaajuisesti. ISA-standardit ovat kuitenkin jo velvoittavia Suomessa osana hyvää tilintarkastustapaa. (Suomen Tilintarkastajat ry. Hyvä tilintarkastustapa; Horsmanheimo ym. 2017, 101.)

3.3.2 ISA-standardien käyttö kansallisella tasolla

Kirjanpito- ja tilintarkastusstandardien kansainvälistä harmonisointia on usein perusteltu sillä, että se hyödyttäisi tehokkaan globaalin maailmantalouden kehittymistä tarjoamalla markkinoille olennaista ja luotettavaa taloudellista informaatiota. Standardien harmonisoinnin eteen onkin tehty merkittäviä ponnisteluja viimeisen vuosikymmenen aikana. Joidenkin tutkimusten mukaan maiden väliset erot talous- ja lainsäädäntöjärjestelmissä kuten myös sosiaalisissa, kulttuurisissa ja poliittisissa käytännöissä vaikuttavat kuitenkin siihen, millä tavoin kansainväliset IFRS-standardit on otettu käyttöön kansallisella tasolla. Tämän vuoksi on syntynyt epäilyksiä standardien yhtenäistämistä kohtaan. Toisaalta tilintarkastusstandardien, erityisesti ISA-standardien, käyttöönottoa ja niihin sitoutumista on tutkittu vasta vähän, vaikka juuri ISA-standardien nähdään olevan yksi tärkeimmistä standardistoista vankkojen talousjärjestelmien taustalla. (Boolaky & Soobaroyen 2017, 59.)

Boolaky ja Soobaroyen (2017, 59–60) pureutuvat tutkimuksessaan institutionaalsiin tekijöihin, jotka vaikuttavat siihen, missä laajuudessa kansallisella tasolla sitoudutaan ISA-standardien käyttöönottoon ja harmonisaatioon. Standardien käytössä on suuria eroavaisuuksia eri maiden välillä. Tutkijat korostavat, että lainsäädännöllisten tekijöiden lisäksi on muitakin kansallisia elementtejä, jotka voivat johtaa eriasteiseen ISA-standardien käyttöön, kuten erilaiset sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset paineet. He käyttävät tutkimuksessaan IFAC:n jaottelua eriasteisesta sitoutumisesta standardeihin (Boolaky & Soobaroyen 2017, 59–60):

- Lain määräämä käyttöönotto
- Standardien asettajan määräämä käyttöönotto
- Osittainen käyttöönotto maakohtaisten tarpeiden mukaisesti

Tutkijoiden mukaan käyttöönoton tasot kuvastavat eritasoisia velvoitteita noudattaa ISA-standardeja.

Tutkijat toteavat tutkimuksensa tulosten perusteella, että heidän testaamistaan institutionaalisista tekijöistä seitsemän kahdeksasta on yhteydessä suurempaan sitoutumiseen ISA-standardien käytössä. Näitä tekijöitä ovat esimerkiksi velkojien oikeuksien suoja ja vähemmistöosakkaiden suoja. Tutkimuksessa todetaan, että maiden eriasteisella ISA-standardien käytöllä voi olla merkittäviä vaikutuksia yritysten hallintotapaan, kansainvälisiin konserneihin sekä kansainväliseen kaupankäyntiin ja investointeihin, sillä standardien nähdään olevan tärkeä kontrollimekanismi luotettavien

ja vertailukelpoisten tilinpäätösten tuottamisessa. Tutkijat myös nostavat esille tarpeen jatkotutkimuksille siitä, kuinka ISA-standardien käyttöönottoa tosiasiallisesti tuetaan ja vahvistetaan paikallisten sääntelijöiden ja tilintarkastusalan toimesta. Heidän mukaansa olisi tarpeen tarkastella, miten paikallinen valvoja varmistaa, vai varmistaako ollenkaan, että tilintarkastajat oikeasti noudattavat ISA-standardeja. (Boolaky & Soobaroyen 2017, 72, 77–78.)

Simunicin ym. (2015, 222–223) artikkelissa pohditaan samankaltaisia kysymyksiä: miksi tilintarkastus näyttää systemaattisesti eroavan maiden välillä, jotka käyttävät samaa standardistoa? Heidän mukaansa taustalla vaikuttava syy liittyy kansallisiin lainsäädäntöihin sekä niiden välisiin eroihin maiden välillä. Tutkijoiden mukaan tilintarkastusstandardit voidaan yleisesti ottaen luokitella sen mukaan, kuinka ”vaativia” ja ”avoimia” ne ovat. Vaativuudella tarkoitetaan sitä, kuinka paljon vaaditaan tilintarkastajalta työtä, jotta standardin katsotaan tulleen noudatetuksi. Standardin avoimuudella taas tarkoitetaan sitä, kuinka paljon tilintarkastajalla on mahdollisuuksia soveltaa valitessaan muun muassa tarkastustoimenpiteitä siten, että standardi tulee noudatetuksi. Tutkijat toteavat, että rationaalinen tilintarkastaja siis valitsee tilintarkastuksen eteen tehtyjen toimien tason (*auditor effort*), ja jos tilintarkastus todetaan epäonnistuneeksi, tuomioistuin päättää, noudattaako tehtyjen toimien taso standardien vaatimuksia. Mitä enemmän tilintarkastuksen eteen tehdään toimia, sitä enemmän kasvaa kumulatiivinen todennäköisyys sille, että tilintarkastaja on myös noudattanut standardeja.

Tästä tutkijat pääsevät kysymykseen: minkä tarkastustoimenpiteiden tason tilintarkastaja sitten valitsee? Heidän mukaansa kyseessä on taloudellinen päätös, johon vaikuttavat käytössä olevat tilintarkastusstandardit sekä lainsäädäntöympäristö, joka määrittelee tilintarkastajan velvoitteet ja mahdolliset sanktiot. Tilintarkastusstandardit ja kansallinen lainsäädäntöympäristö molemmat vaikuttavat tilintarkastajan rationaaliseen käyttäytymiseen sekä tilintarkastuksen eteen tehtyihin toimiin ja sitä kautta tilintarkastuksen laatuun. Onko eri lainsäädäntöympäristöillä sitten erilaiset ”optimit” tilintarkastusstandardit, ja jos on ja ne eroavat ISA-standardeista, niin millaiset vaikutukset on ISA:n käyttöönotolla tällaisessa maassa? (Simunic ym. 2015, 221–224.)

Tutkijoiden analyysin perusteella olettamukseen, että globaaleja tilintarkastusstandardeja, kuten ISA-standardeja, voisi tai pitäisi ottaa käyttöön jokaisessa maassa, liittyy selviä ongelmia. Heidän analyysinsä osoittaa, että globaalisti yhtenäiset tilintarkastusstandardit eivät voi olla optimaaliset jokaiselle maalle, jos kansalliset

lainsäädäntöympäristöt eivät myös ole tarpeeksi yhteneväisiä. Yhtäläiset standardit tulevat toimimaan hyvin maissa, joissa on karkealla tasolla samanlaiset lainsäädäntöympäristöt, kuten Euroopan unionin maissa. Heikompien lainsäädäntöympäristöjen maissa taas ei voida olettaa, että tilintarkastuksen laatu kohenisi huomattavasti ja että tilintarkastajat täysin noudattaisivat standardeja. Jos siis pyrkimyksenä on säätää maalle ei-optimaaliset tilintarkastusstandardit, joita kuitenkin tilintarkastajat noudattaisivat ja samalla tilintarkastuksen laatu paranisi, vaatisi se myös muutoksia kyseisen maan paikalliseen lainsäädäntöympäristöön. (Simunic ym. 2015, 231–234.)

4 EMPIRIA

4.1 Tutkimusmenetelmä ja tiedon kerääminen

Tutkimuksen empiirisen osuuden tutkimusaineistona käytetään Patentti ja rekisterihallituksessa toimivan tilintarkastuslautakunnan eli TILAn ratkaisuja tutkinta-asioista vuosilta 2016–2021. Tutkimusaineistona käytettävät ratkaisut on rajattu alkamaan vuodesta 2016 lähtien annettuihin ratkaisuihin, sillä kyseisenä vuotena tilintarkastusvalvonta siirtyi PRH:n vastuulle, ja tässä tutkimuksessa tarkastellaan nykyisen valvontaelimen ratkaisukäytäntöä ja viimeaikaista tulkintaa tilintarkastuksen laadusta ja sitä määrittävistä laeista ja säännöksistä. Tutkimusta tehdessä viimeisin kokonainen vuosi, jolta on julkaistu TILAn ratkaisut, on 2021, joten aikaväli on rajattu päättymään kyseiseen vuoteen.

Lähtökohtaisesti tilintarkastuslautakunta julkaisee PRH:n verkkosivuilla kaikki ratkaisut, joissa on annettu tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle jokin seuraamus. Päätöksen tullessa lainvoimaiseksi myös tutkinnan kohteena olleiden tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen sekä muiden mahdollisten osapuolten nimet julkaistaan. Siihen asti nimet ja muut yksilöidyt tiedot on piilotettu ratkaisuista.

Tilintarkastuslautakunnan tutkinta-asioiden ratkaisuista pyritään tässä tutkimuksessa selvittämään, minkälaiset asiat ja rikkomukset ovat johtaneet asian tutkimiseen ja seuraamuksen antamiseen, sekä minkälaisia seuraamuksia tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille on annettu. Ratkaisut ja seuraamukset tilastoidaan aluksi lukumäärittäin ja samalla tarkastellaan, mitkä ovat olleet yleisimpiä annettuja seuraamuksia. Tässä yhteydessä selvitetään myös, millä tavoin tutkinta-asiat ovat tulleet vireille. Tämän jälkeen ratkaisujen sisältöjä tarkastellaan laadullisesti yksityiskohtaisemmin ja selvitetään muun muassa, mistä osa-alueista julkaistut päätökset koostuvat.

Ratkaisujen laadullisessa tarkastelussa selvitetään, voidaanko tilintarkastuslautakunnan ratkaisukäytännöstä tehdä yleisiä suuntaviivoja ja päätelmiä sen perusteella, että tietyn kaltaisesta rikkeestä tai tilintarkastajan työn puutteellisuudesta seuraisi aina jokin tietty seuraamus. Tämän selvittämiseksi empiiriset tulokset jaotellaan teemoittain sen mukaisesti, mihin seikkaan laadun puutteellisuudet liittyvät. Laadullisen tarkastelun pyrkimyksenä on lisäksi selvittää, mitä ratkaisut kertovat valvojan näkemyksestä tilintarkastuksen laadusta ja sitä määrittävistä säännöksistä. Tarkoituksena

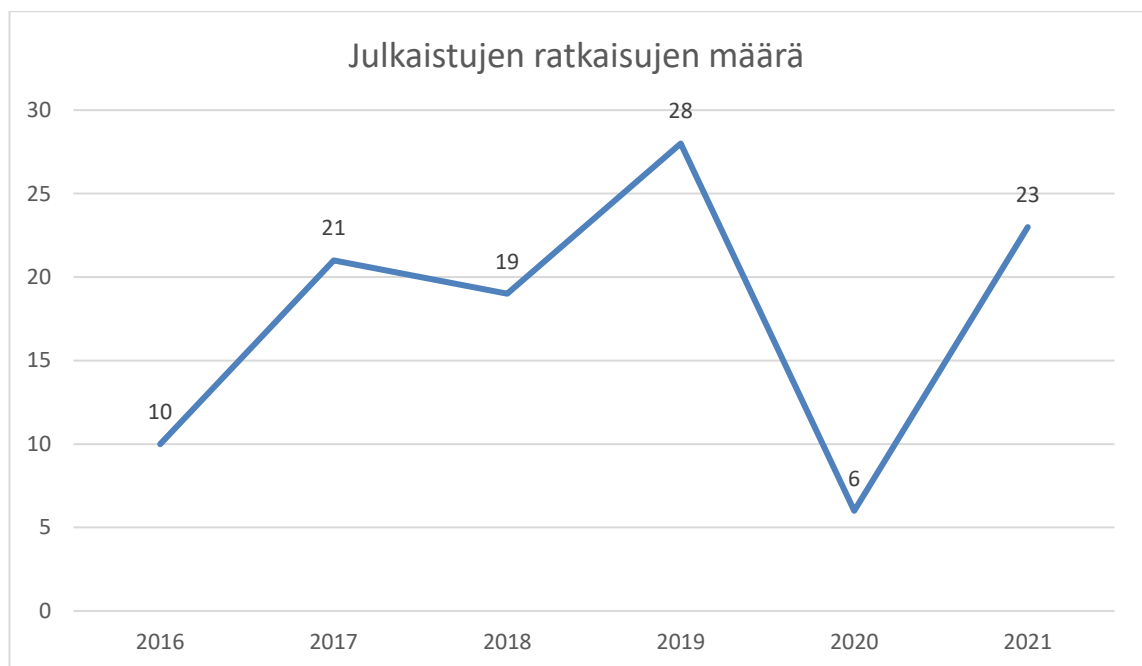
on myös selvittää, käyttääkö valvoja päätöksissään kansainvälisiä ISA-standardeja ja jos käyttää, niin millä tavoin.

4.2 Empiiriset tulokset

4.2.1 Aineiston kuvailu

4.2.1.1 TILAn ratkaisut ja annetut seuraamukset

Vuosien 2016–2021 aikana tilintarkastuslautakunta on julkaissut yhteensä 107 ratkaisua tutkinta-asioista. Kuvio 2 kuvastaa ratkaisujen määrän kehitystä tarkastellulla aikavälillä.

Kuvio 2. Julkaistujen ratkaisujen määrä vuosittain 2016–2021

Julkaistujen ratkaisujen määrissä on jonkin verran vuosittaista vaihtelua. Ratkaisujen määrä vaihtelee kuudesta ratkaisusta vuodessa korkeimmillaan 28 ratkaisuun vuodessa. Vuonna 2019 on ollut muihin vuosiin nähden poikkeuksellisen suuri määrä sellaisia tapauksia käsiteltävänä, joissa on ollut kyse laaduntarkastuksen tai uusintatarkastuksen hylätty-tuloksesta (15 kappaletta) ja näiden käsittelemisestä tilintarkastuslautakunnassa seuraamuksen antamiseksi. Näistä 15 tapauksesta on annettu ratkaisut samana päivänä. Tämä joukko erottuu suurella määrällään aineistosta, vaikka muinakin vuosina on käsitelty vastaavia tapauksia.

Taulukko 1 havainnollistaa eriteltynä annettujen ratkaisujen sisältämät seuraamukset sekä niiden lukumäärät tarkastellulla aikavälillä 2016–2021. Tilintarkastuslautakunnan käytössä olevat seuraamukset ovat huomautus, varoitus, hyväksymisen peruuttaminen, määräaikainen toimintakielto, uhkasakko ja seuraamusmaksu. Seuraamukset on järjestetty taulukkoon lievimmästä ankarimpaan: lievimpänä seuraamuksena voidaan pitää huomautusta, sekä ankarimpana seuraamuksena tilintarkastajan hyväksymisen peruuttamista, jolloin tilintarkastaja menettää kokonaan oikeuden toimia auktorisoituna tilintarkastajana. Julkaistujen ratkaisujen joukossa on myös neljä päätöstä, joissa on päädytty siihen, ettei seuraamusta anneta. Lähtökohtaisesti kuitenkin julkaistut ratkaisut ovat niitä, joissa on annettu jokin seuraamus.

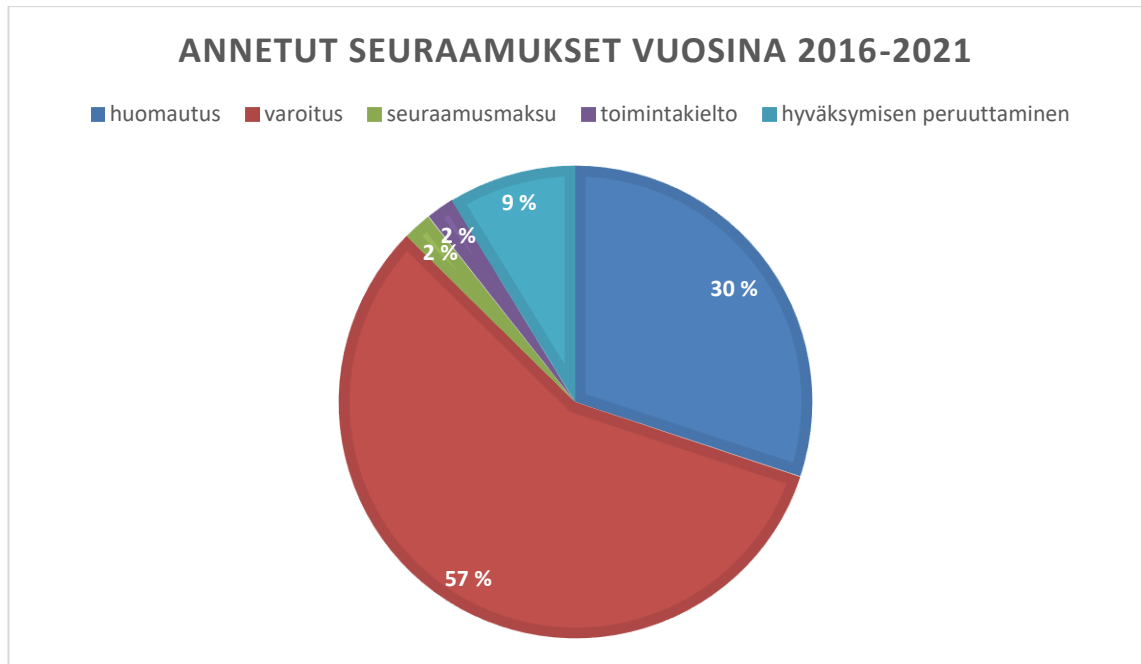
Taulukko 1

Annetut seuraamukset vuosina 2016–2021

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	yht
huomautus		4	5	10	2	10	31
varoitus	7	15	11	16	2	8	59
uhkasakko							0
seuraamusmaksu			1			1	2
toimintakielto					1	1	2
hyväksymisen peruuttaminen		2	2	2		3	9
ei seuraamusta	3				1		4
yhteensä	10	21	19	28	6	23	107

Ylivoimaisesti eniten tutkimusaineiston kattaman kuuden vuoden aikana on seuraamuksena annettu varoituksia, 59 kappaletta. Toiseksi eniten on annettu huomautuksia, 31 kappaletta, ja tämän jälkeen kolmanneksi yleisin seuraamus on ollut hyväksymisen peruuttaminen, joita on ollut 9 kappaletta. Kuitenkin ero toiseksi ja kolmanneksi yleisimpien seuraamusten määrien välillä on suuri.

Aineistosta voidaankin todeta, että suurin osa tilintarkastuslautakunnan antamista seuraamuksista (87 %) on ollut huomautuksia ja varoituksia. Annetut seuraamukset ovat siis olleet suurimmaksi osaksi skaalan lievemmästä päästä. Uhkasakkoa ei ollut määrätty seuraamukseksi kertaakaan tarkastellun kuuden vuoden aikana. Kuvio 3 havainnollistaa annettujen seuraamusten suhteellista jakautumista.

Kuvio 3. Annetut seuraamukset 2016–2021

4.2.1.2 Tutkinta-asian vireille tulo

Tutkimusaineistosta on tunnistettu 10 erilaista tapaa tutkinta-asian vireille tulemiselle. Nämä tavat, joita kautta tapaukset ovat tulleet TILAn käsiteltäväksi, sekä niiden määrät on esitetty taulukossa 2.

Taulukko 2

Tutkinta-asian vireille tulon tavat

Tilintarkastusvalvonnan omat valvontakeinot	1) laaduntarkastusten havainnot	53
	2) Oikeusrekisterikeskuksen tietojen läpikäynti	5
	3) listayhtiöiden tilintarkastuskertomusten läpikäynti	1
	4) valvontatietoilmoitukset	(1)
Muut viranomaiset	5) säätiövalvonta	5
	6) Finanssivalvonta	2
	7) Business Finland	1
Muut tavat	8) kantelut	35

	9) julkisuudessa esiintyneet tiedot	3
	10) tilintarkastajan erottamisilmoitukset	2
Yhteensä		107

Tutkinta-asian vireille tulemisen tavat voidaan jakaa kolmeen ryhmään taulukossa esitetyn mukaisesti. Ensimmäiseen ryhmään voidaan lukea tilintarkastusvalvonnan omien valvontakeinojen kautta esille tulleet huomiot: laaduntarkastusten havainnoista, Oikeusrekisterikeskuksen tietojen läpikäynnistä, listayhtiöiden tilintarkastuskertomusten läpikäynnistä sekä kerätyistä valvontatietoilmoituksista nousevat havainnot.

Toisen ryhmän voidaan katsoa muodostuvan muilta viranomaisilta tulleista ilmoituksista ja pyynnöistä tutkia tilintarkastajan toimintaa: säätiövalvonnalta, Finanssivalvonnalta ja Business Finlandilta (ent. Tekes) tulleista ilmoituksista. Kolmas ryhmä kattaa muilta tahoilta tulleet kantelut, yhteisöjen PRH:lle tekemät selvitykset tilintarkastajan erottamisesta sekä julkisuudessa esiintyneiden tietojen takia asian vireille tulemiset. Taulukossa on esitetty suluissa yksi vireille tulemisen tapa, valvontatietoilmoitukset, sillä tämä yhden kerran aineistossa esiintynyt tapa liittyi toiseen (laaduntarkastuksen havaintojen kautta) vireille tulleeseen tapaukseen, eli nämä tavat koskivat samaa tapausta.

4.2.1.3 Laadun puutteellisuuden teemat

Tilintarkastuslautakunnan käsittelemien asioiden perusteella tutkimusaineistosta on tässä tutkimuksessa koottu laadun puutteellisuuden ja rikkeiden teemoja, jotka tapauksista on voitu selkeästi erottaa tietyn tyyppisiksi kokonaisuuksiksi ja joista on seurannut seuraamus. Jaottelu teemoihin on siis muodostettu tätä tutkimusta tehdessä. Teemat on muodostettu TILAn ratkaisuisissa käsittelemien aiheiden perusteella: TILA toteaa päätöksissään, mikä tai mitkä ovat ne puutteet tai rikkeet, jotka toimivat perusteena seuraamuksen antamiselle. Ratkaisut on käyty yksi kerrallaan läpi ja näistä on kyetty jaotellaan niissä esiintyneet puutteet ja rikkeet kahdeksan eri teeman alle. Ratkaisujen tiivistelmissä on käytetty tapauskohtaisia asiasanoja, joita on myös hyödynnetty laadun puutteellisuuden jaottelussa eri teemoihin.

107 ratkaisusta 103:ssa on annettu jokin seuraamus. Näistä 103 tapauksesta on muodostettu laadun puutteellisuuden teemoiksi seuraavat kahdeksan teemaa:

- riippumattomuus

- oikeus suorittaa tilintarkastus
- tilintarkastajan raportointi
- tilintarkastustyö, soveltuva evidenssi ja työn dokumentointi
- hylätty laaduntarkastus tai laaduntarkastuksen uusintatarkastus
- soveltuvuus tilintarkastajan tehtävään
- jäädyttelyjakson rikkominen
- tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän puutteet

Jokaisessa 103 tapauksessa on ollut vähintään yksi yllä mainittuihin teemoihin liittyvä laadun puute tai rike, mutta joihinkin tapauksiin on sisältynyt useampi tema, jotka ovat olleet yhdessä perusteena seuraamuksen määräämiselle. Taulukossa 3 on esitetty muodostetut laadun puutteellisuuksien teemat tapauslukumäärittäin.

Taulukko 3

Laadun puutteellisuuksien teemat tapauksittain

riippumattomuus	7
oikeus suorittaa tilintarkastus	8
tilintarkastajan raportointi	45
tilintarkastustyö, soveltuva evidenssi ja työn dokumentointi	31
hylätty laaduntarkastus tai laaduntarkastuksen uusintatarkastus	24
soveltuvuus tilintarkastajan tehtävään	10
jäädyttelyjakson rikkominen	2
tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän puutteet	1

Kaikista 103 seuraamukseen johtaneista ratkaisuista 45:ssä oli puutteita tilintarkastajan raportoinnissa, joka nousee siis yleisimmäksi laadun puutteellisuuksien teemaksi. Seuraavaksi eniten oli puutteita tilintarkastustyössä, soveltuvan evidenssin hankkimisessa ja tilintarkastustyön dokumentoinnissa, 31 tapauksessa. Kolmanneksi yleisin syy seuraamuksen antamiseen oli laaduntarkastuksen tai sen uusintatarkastuksen hylätty-tulos, joita käsiteltiin 24 tapauksessa.

4.2.2 Laadullinen tarkastelu

Tutkimusaineiston laadullisessa tarkastelussa selvitetään aluksi, millaisista osa-alueista tilintarkastuslautakunnan tekemät ratkaisut koostuvat ja mitä nämä eri osa-alueet pitävät

sisällään. Tässä yhteydessä tarkastellaan myös tutkintatapausten vireille tulemisen eri tapoja. Tämän jälkeen laadullinen osio on jaettu alaotsikoittain teemoihin, joita tutkimusaineistosta on tunnistettu laajemmiksi kokonaisuuksiksi laadun puutteellisuuksista ja rikkeistä.

4.2.2.1 *TILAn ratkaisujen osa-alueet*

Julkaistut ratkaisut sisältävät seuraavia osa-alueita tapauksesta riippuen:

- otsikko
- asian vireille tulo
- tilintarkastajan selvitys
- ratkaisu
- perustelut
- sovellettavat oikeusohjeet
- seuraamuksen määräämisessä huomioon otettavat seikat
- sovelletut säännökset/ lainkohdat
- valitusoikeus sekä
- asian ratkaisussa mukana olleet tilintarkastuslautakunnan jäsenet.

Päätöksen otsikosta käy ilmi, kenen tilintarkastajan toimintaa sekä minkä yhteisön tilintarkastusta tutkinta-asia koskee. Tämän jälkeen päätöksessä on kuvaus asian vireille tulosta, eli miten tapaus on tullut tilintarkastusvalvonnan tietoon, ja sitä kautta päätynyt tilintarkastuslautakunnan ratkaistavaksi.

Tutkimusaineistosta on tunnistettu seuraavanlaiset tavat asian vireille tulemiseksi:

- a) PRH:n laaduntarkastuksessa esille tulleiden seikkojen takia laadunvarmistusyksikkö esittää TILA:lle pyynnön ottaa tilintarkastajan toiminta tutkittavaksi
- b) tilintarkastusvalvonta seuraa tilintarkastajien hyväksymisen edellytyksiä Oikeusrekisterikeskuksen sakko- ja rikosrekisteriotteen tietoihin perustuen
- c) tilintarkastusvalvonta käy läpi listayhtiöiden tilintarkastuskertomuksia
- d) julkisuudessa esiintyneiden tietojen vuoksi tilintarkastajan toiminta otetaan tutkittavaksi tilintarkastusvalvonnassa
- e) nimetön kantelu tai esimerkiksi asiakasyhteisön itse tekemä kantelu
- f) Innovaatiorahoituskeskus Business Finlandin (ent. Tekes) tekemä kantelu
- g) finanssivalvonnassa toimivan markkinavalvonnan yhteydenotto PRH:n tilintarkastusvalvontaan tilintarkastajan toiminnasta

- h) PRH:n tilintarkastusvalvonta saa yhteisöltä selvityksen tilintarkastajan erottamisesta kesken toimikauden, jonka vuoksi tilintarkastajan toiminta otetaan tutkittavaksi
- i) PRH:n säätövalvonnan yhteydenotto tilintarkastusvalvontaan.

Tutkimusaineiston 107 tapauksesta 53 kappaletta eli 50 % on tullut vireille tilintarkastusvalvonnan suorittamien laaduntarkastusten havaintojen seurauksena. Seuraavaksi eniten tutkinta-asioita on tullut vireille kanteluiden kautta, 35 kappaletta eli 33 % koko aineistosta. Loput vireille tulemisen tavat edustavat hyvin pieniä osuuksia. Aineistosta voidaan todeta, että pääsääntöisesti tapaus tulee tilintarkastuslautakunnan ratkaistavaksi laaduntarkastuksen havaintojen tai kantelun kautta.

Seuraavana osiona päätöksessä on tilintarkastajan selvitys, jossa kuvataan tilintarkastajan oma selvitys ja näkemys koskien tutkinnan alaista asiaa. Tämän jälkeen kerrotaan yksiselitteisesti, mikä on tilintarkastuslautakunnan ratkaisu ja annettu seuraamus. Ratkaisua seuraa perustelut-osio, jossa on pidempi kuvaus tapaukseen liittyvistä seikoista ja olosuhteista, sekä mihin lainkohtiin perustuen tilintarkastuslautakunta perustaa päätöksensä.

Osassa päätöksiä on erikseen osio ”sovellettavat oikeusohjeet”. Tässä osiossa on muun muassa kuvattu seikkoja, joiden johdosta tilintarkastaja on toiminut vastoin hyvää tilintarkastustapaa. Päätöksissä voidaan suoraan todeta, että hyvään tilintarkastustapaan sisältyy velvollisuus noudattaa kansainvälisiä ISA-standardeja, sekä luetella kyseisen tapauksen kannalta keskeiset ISA-standardit ja miten tapauksessa on toimittu tietyn standardin vastaisesti.

Päätöksiin sisältyy myös osio ”seuraamuksen määräämisessä huomioon otettavat seikat”, jos on olemassa seikkoja, jotka ovat vaikuttaneet seuraamuksen asteen määrittelyyn. Tässä viitataan tilintarkastuslain 10 lukuun, jossa on määritelty seuraamuksista päättämisen menettelytavat sekä minkälaisen seuraamuksen tilintarkastuslautakunta voi antaa tai sen on annettava tietynlaisessa tapauksessa. Päätöksessä voi olla lueteltuna tilintarkastuslain mukaiset huomioon otettavat seikat seuraamuksesta päätettäessä, joita ovat (TTL 1141/2015 10:7)

- 1) rikkomisen vakavuus ja ajallinen kesto
- 2) tilintarkastajan vastuun aste
- 3) tilintarkastajan halukkuus tehdä yhteistyötä toimivaltaisen viranomaisen kanssa

- 4) tilintarkastajalle määrätty aiemmat seuraamukset, ja
- 5) teosta tai laiminlyönnistä aiheutuneen vahingon tai haitan määrä.

Samassa päätöksen osiossa kerrotaan myös, jos seuraamuksen määräämiseen liittyy lieventäviä seikkoja. Lieventävän seikan takia tilintarkastuslautakunnan on mahdollista antaa asteeltaan lievempi seuraamus. Tällainen seikka voi tilintarkastuslautakunnan päätöksen perusteella olla se, että tilintarkastajan virheellinen tai puutteellinen menettely on liittynyt ainoastaan johonkin tiettyyn, rajattuun osa-alueeseen tai toimenpiteeseen, tilintarkastajalle ei ole aikaisemmin määrätty kurinpidollista seuraamusta, tai se, että tilintarkastaja on antanut vaaditut selvitykset avoimesti ja viivytyksettä.

Tämän jälkeen päätöksissä on ”sovelletut lainkohdat” -osuus, johon on tiivistetysti koottu kaikki ne tilintarkastuslain ja mahdollisten muiden lakien kohdat, joihin päätöksessä viitataan. Viimeisenä päätöksessä on kerrottu valitusoikeudesta sekä lueteltu asian ratkaisussa mukana olleet tilintarkastuslautakunnan jäsenet. Tilintarkastuslautakunnan tekemän päätöksen jälkeen asianosaisella on oikeus valittaa päätöksestä hallinto-oikeuteen.

4.2.2.2 Riippumattomuus

Tilintarkastajan riippumattomuuteen liittyviä tapauksia oli julkaistuissa ratkaisuisa seitsemän kappaletta. Näistä yhdessä tapauksessa seuraamuksen sai tilintarkastusyhteisö. Riippumattomuuden vaarantumiseen liittyvissä tapauksissa on löydettävissä selkeä ratkaisukäytäntö: näistä annettava seuraamus on varoitus. Tilintarkastuslautakunta kuvailee riippumattomuuteen liittyvien rikkeiden vakavuudesta seuraavasti:

”Riippumattomuus on tilintarkastuksen keskeinen vaatimus ja sen loukkaamiseen on suhtauduttava tiukasti.”

Osassa päätöksiä on viitattu ISA 200 -standardiin, joka koskee tilintarkastajan riippumattomuutta. Ratkaisussa, joka koski tilintarkastusyhteisöä, on viitattu ISQC 1 -standardiin ja sitä kautta perustellaan vastuun laajuutta:

”Kansainvälisen laadunvalvontastandardin ISQC 1:n vuoksi tilintarkastusyhteisöllä on kuitenkin pidemmälle menevä velvollisuus varmistua tilintarkastuksen riippumattomuudesta kuin tilintarkastusyhteisön palveluksessa tilintarkastajana toimivilla luonnollisilla henkilöillä.”

Päätöksissä viitataan myös tilintarkastuslautakunnan aikaisempaan ratkaisukäytäntöön riippumattomuuteen liittyvien tapausten seuraamuksista päätettäessä.

Yksittäisiä tilintarkastajia koskevissa tapauksissa on käsitelty muun muassa tilannetta, jossa tilintarkastaja on toiminut kohdeyhtiön tilintarkastajana ja samanaikaisesti ollut kirjanpitoimiston, joka on tehnyt kyseisen kohdeyhtiön kirjanpidon sekä tilinpäätöksen, toimitusjohtajana. Tällöin hänen on katsottu olevan esteellinen toimimaan kohdeyhtiön tilintarkastajana. Samassa tapauksessa kirjanpitoimiston hallituksen puheenjohtaja oli myös tilintarkastajan puoliso, ja tästäkin syystä tilintarkastaja oli ollut esteellinen.

Toisenlainen tapaus on koskenut asunto-osaakeyhtiön osakkaan toimimista yhtiön tilintarkastajana, mikä ei itsessään ole lain mukaan kiellettyä, mutta tapaukseen liittyi tilintarkastajaosakkaan ja muiden osakkaiden välinen intressiristiriita. Tällöin tilintarkastajan olisi tullut arvioida riippumattomuuden edellytyksien täyttymistä, sillä tilintarkastajaa koskee aina objektiivisuusvaatimus, mikä kuuluu ammattieettisiin periaatteisiin. Tilintarkastaja oli toiminut kyseisessä tapauksessa objektiivisuusvaatimuksen vastaisesti.

Riippumattomuuden vaarantuminen on ollut myös yhdessä tapauksessa osatekijänä päätöksen taustalla, jossa tilintarkastajalle on määrätty 1,5 vuoden määräaikainen toimintakielto. Tässä tapauksessa tilintarkastajan moitittava menettely liittyi hyvin moneen teemaan: riippumattomuuden lisäksi muun muassa tilintarkastajan raportointiin ja tilintarkastustyön puutteisiin.

4.2.2.3 Oikeus suorittaa tilintarkastus

Tilintarkastuslautakunnan ratkaistavana on ollut kahdeksan tapausta, joissa on otettu kantaa tilintarkastajan oikeuteen suorittaa tilintarkastus. Päätöksissä todetaan seuraavanlainen vaatimus:

”Hyvän tilintarkastustavan mukaisesti tilintarkastajan tulee ennen tarkastustoimeen ryhtymistä varmistaa, että hänet on valittu tehtävään asianmukaisesti.”

Käytännössä tilintarkastajan tulisi varmistaa tarkastettavan yhtiön yhtiökokouspöytäkirjasta, että tilintarkastajan valinta on tehty asianmukaisesti. Tilintarkastuslautakunta on kyseisestä asiasta ehdoton: tilintarkastajan on aina varmistuttava asiasta ennen tarkastuksen aloittamista.

Tilintarkastuslautakunta viittaa kyseisissä tapauksissa aikaisempaan ratkaisukäytäntöönsä ja toteaa, että pääsääntöisesti vastaavanlaisissa tapauksissa on aina annettu seuraamuksena varoitus. Kyseisissä tapauksissa tilintarkastaja on siis suorittanut tilintarkastuksen ja antanut tilintarkastuskertomuksen, vaikka yhtiökokous ei ole tehnyt

päätöstä hänen valinnastaan tilintarkastajaksi. Tilintarkastaja ei voi luottaa ainoastaan suullisiin toteamuksiin siitä, että valinta olisi tehty, tai suulliseen pyyntöön suorittaa tilintarkastus.

Tilintarkastuksen suorittamisen oikeuteen liittyvissä tapauksissa on käsitelty muun muassa tilannetta, jossa yhtiön varatilintarkastaja on suorittanut tilintarkastuksen, vaikka varsinainen tilintarkastaja ei ollut luopunut tehtävästään. Varatilintarkastaja oli tietoinen, että varsinainen tilintarkastaja oli jo aloittanut tilintarkastusta, mutta hän ei ollut varmistanut tältä henkilökohtaisesti, että aikooko tämä jatkaa tilintarkastusta loppuun. Tapauksen olosuhteet huomioiden tilintarkastuslautakunta katsoi, että varatilintarkastajalla ei ollut hyväksyttävää syytä suorittaa tilintarkastusta.

Yhdessä tapauksessa tilintarkastaja oli valittu yhtiön tilintarkastajaksi hallituksen kokouksen päätöksellä. Tilintarkastuslautakunta toteaa valinnan lainmukaisuudesta seuraavaa:

”Yhtiökokous ei voi pätevästi delegoida toimivaltaansa tilintarkastajan valinnassa yhtiön hallitukselle. Tällainen valtuutus on oikeudellisesti merkityksetön eikä legitimoi tilintarkastajan valintaa.”

Tässä yhteydessä lautakunta toteaa, että hyväksytyt tilintarkastajat on täytynyt olla tietoinen siitä, millainen on lain mukainen päätöksentekomenettely tilintarkastajan valinnassa.

Kaikissa näissä tapauksissa on määrätty tilintarkastajalle seuraamuksena varoitus, paitsi yhdessä tapauksessa, jossa asiaan oli liittynyt lieventäviä seikkoja. Tässä tapauksessa tilintarkastaja sai huomautuksen. Lieventävänä asianhaarana pidettiin sitä, että tarkastettavan yhtiön yhtiökokousten pöytäkirjat koskien tilintarkastettavia tilikausia olivat epätarkkoja sekä sitä, että yhtiöjärjestyksestä oli muutettu, millä oli ollut vaikutusta tilintarkastajan valintaan. Tilintarkastuksen suorittamisen oikeuteen liittyvissä tutkinta-asioissa ei ole viitattu ISA-standardeihin, vaan ainoastaan hyvään tilintarkastustapaan, josta tulee vaatimus asianmukaisesta tilintarkastajan valinnasta varmistumiseen.

4.2.2.4 Tilintarkastajan raportointi

Tilintarkastuslautakunnan ratkaisuihin laadun puutteellisuuden teema, johon liittyviä havaintoja oli eniten, on tilintarkastajan raportointi. Raportoinnin puutteita ja virheitä oli muun muassa seuraavanlaisia:

- virheet tilintarkastuskertomuksessa; esimerkiksi virheellinen lausunto

- puutteellinen tilintarkastuskertomus; esimerkiksi huomautus puuttunut, toimintakertomuksesta lausunnon antamatta jättäminen, rahoituslaskelman mainitsematta jättäminen
- tilintarkastuskertomuksen sisältämää varaumaa ei ole perusteltu asianmukaisesti
- puutteellinen erityisen tarkastuksen tarkastuslausunto
- lausuntoon sisältyneet kannanotot ovat olleet ammattitaitoa ja objektiivisuutta koskevien vaatimusten vastaisia
- tilintarkastuskertomuksessa on esitetty seikkoja, jotka kuuluisivat tilintarkastuspöytäkirjaan, eivät kertomukseen
- konsernitilinpäätöksen tilintarkastuksesta lausunnon antamatta jättäminen tilintarkastuskertomuksessa, sekä
- tilintarkastajan antaman raportin rakenteen ja esitystavan moitittavuus.

Tilintarkastajan raportointiin liittyvissä tapauksissa on useissa viitattu ISA 700 ja 705 -standardeihin, jotka liittyvät johtopäätösten tekemiseen, raportointiin ja lausunnon mukauttamiseen. Näissä tapauksissa on lähes poikkeuksetta viitattu myös hyvän tilintarkastustavan mukaiseen raportointiin.

Tilintarkastajan raportointiin liittyvistä puutteista ja virheistä yleisimmin annetut seuraamukset ovat olleet huomautus ja varoitus. Jos virhe on ollut tilintarkastuskertomuksessa, tilintarkastuslautakunnan ratkaisukäytännönä on ollut antaa tilintarkastajalle varoitus. Sen mukaan tällaisessa tapauksessa huomautusta ei ole voitu pitää riittävänä seuraamuksena. Tätä on perusteltu sillä, että tilintarkastuskertomus on julkinen asiakirja ja tilintarkastajan raporteista tärkein, sekä sillä seikalla, ettei tilintarkastuskertomuksen informaation puutteellisuuksia voida korvata muulla raportoinnilla. Jos asiaan on liittynyt lieventäviä seikkoja, kuten tilintarkastusta vaikeuttaneita epätavanomaisia olosuhteita tai raportointikäytäntö on ollut vakiintumatonta tietynlaisessa erityistapauksessa, tällöin on voitu antaa tilintarkastajalle huomautus.

Koko kuuden vuoden aineistossa on annettu seuraamuksena määräaikainen toimintakielto vain kaksi kertaa, ja molemmissa tapauksissa puutteet liittyvät tilintarkastajan raportointiin. Ensimmäisessä tapauksessa toimintakielto oli kuuden kuukauden ja toisessa 1,5 vuoden pituinen. Ensimmäisessä tapauksessa syy seuraamuksen ankaruudelle oli tilintarkastajan törkeän huolimaton raportointi sekä hänelle aikaisemmin annetut kaksi varoitusta muista tutkinta-asioista. Tapauksessa oli

kyse tilintarkastajan muusta toiminnasta tilintarkastajan ominaisuudessa. Tilintarkastuslautakunta kuvailee tällaisessa toimeksiannossa sovellettavista säännöksistä seuraavasti:

”Kysymys on tilintarkastajan sopimusperusteisesta toimeksiannosta, jota koskevat tilintarkastuslain 4 luvun 1 §:n ammattieettiset periaatteet. Näiden mukaan tilintarkastajan on suoritettava tilintarkastuslaissa tarkoitetut tehtävät ammattitaitoisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja ammatillinen kriittisyys säilyttäen sekä huolellisesti yleinen etu huomioon ottaen. ..sopimusperusteisessa toimeksiannossa tulee noudattaa tilintarkastuslain 4 luvun 3 §:ssä tarkoitettua hyvää tilintarkastustapaa.”

Tilintarkastajan mukaan hänen antamansa raportti kohdeyhtiön ylivelkaisuudesta ja maksukyvyttömyydestä on ollut muistio, joka on tarkoitettu vain toimeksiantajan tietoon eikä lainkaan julkiseksi. Tilintarkastuslautakunta kuitenkin katsoo, että asiassa saadut selvitykset sekä toimeksiannon lopullinen muoto eivät tue tätä väitettä. Tilintarkastaja on antanut toimeksiannosta kertomuksen, joka on otsikoitu lausunnoksi, ja tilintarkastuslautakunnan mukaan tilintarkastajan on täytynyt tietää, että lausuntoa tullaan mahdollisesti käyttämään oikeudenkäynneissä.

Tilintarkastuslautakunta toteaa tilintarkastajan raportissa esitettävistä päätelmistä seuraavaa:

”Hyvän tilintarkastustavan mukaan lopullisten arvioiden ja ehdottomien päätelmien tekeminen ei yleensä kuulu tilintarkastajalle. Tilintarkastajan on pitäydyttävä raportoinnissaan neutraaleihin ilmaisuihin sekä pyrittävä välttämään ehdottomia kannanottoja epävarmoihin ja riidanalaisiin seikkoihin.”

Kokonaisarviona tilintarkastajan raportoinnista kyseisessä tapauksessa lautakunta toteaa, että tilintarkastajan raportointi oli ollut törkeän huolimaton ja tilintarkastuslain vastaista.

Toisessa tapauksessa, jossa tilintarkastajalle oli määrätty 1,5 vuoden pituinen toimintakielto, raportointi oli osasyynä seuraamuksen ankaruudelle. Muut syyt liittyivät jo aikaisemmin mainittuun riippumattomuuteen sekä lisäksi tilintarkastustyön puutteisiin. Tilintarkastajan antamasta raportista kyseisessä tapauksessa todetaan seuraavaa:

”Tilintarkastaja on osoittanut asiakirjansa avoimelle joukolle vastaanottajia ja asiakirjassa ei ole määritelty asiakirjan käyttötarkoitusta eikä siinä ole ehtoja asiakirjan salassapidosta. .. Jotta tilintarkastaja olisi toiminut huolellisesti, hänen olisi tullut laatia asiakirja siten, että hän olisi asiakirjasta nimenomaisesti ilmenevillä ehdoilla rajannut asiakirjan mahdollista väärinkäyttämisen riskiä.”

Tilintarkastajan katsottiin rikkoneen säännöstä ammattieettisten periaatteiden noudattamisesta vähintään törkeän huolimattomasti antaessaan kyseisen asiakirjan. Tämän lisäksi kyseiseen tapaukseen liittyen hänen antamissaan tilintarkastuskertomuksissa oli virheitä, ja kokonaisuutta arvioitaessa huomioon otettiin se seikka, että annettuihin kertomuksiin liittyi suuri luotettavuuden vaatimus, sillä yhtiön arvopapereilla käytiin kauppaa.

4.2.2.5 Tilintarkastustyö, soveltuva evidenssi ja työn dokumentointi

Tilintarkastustyöhön, soveltuvan evidenssin hankkimiseen ja tilintarkastustyön dokumentointiin liittyvät puutteellisuudet olivat toiseksi yleisin laadun puutteellisuuksien teema: näitä oli aineistossa 31 tapauksessa. Yleisimmät annetut seuraamukset kyseisissä tapauksissa olivat huomautus ja varoitus. Ankaramman seuraamuksen määrittämisen taustalla oli yhdessä tapauksessa kyse tilintarkastusdokumentaation puuttumisesta kokonaan. Tässä tapauksessa aikaisemmin annetun varoituksen jälkeen ja tilintarkastajan jättäessä korjaamatta menettelytapansa, tilintarkastajan hyväksyminen peruutettiin. Tilintarkastuslautakunta kuvaili dokumentaatioon liittyviä vaatimuksia seuraavasti:

”Hyvään tilintarkastustapaan kuuluu tarkastustyön dokumentaatiovelvollisuus. ..kun tarkastusdokumentaation puutteellisuuden vuoksi ei voida päätellä, onko tilintarkastaja noudattanut riittävää huolellisuutta sen varmistamiseksi, että tarkastuksen perustana oleva aineisto on ollut riittävä tehtävän asianmukaiseen suorittamiseen, tilintarkastaja on menetellyt tilintarkastuslain ja hyvän tilintarkastustavan vastaisesti.”

Tilintarkastuslautakunnan tekemät havainnot puutteellisesta ja huolimattomasta tilintarkastustyöstä ja soveltuvan evidenssin hankkimisesta liittyivät muun muassa seuraavanlaisiin asioihin:

- tilintarkastuksen suunnittelun puutteet
- evidenssin riittävyys
- tiettyjen tilinpäätöserien tarkastamisen puutteet
- tarkastustyön suorittamisen merkittävä viivästyminen.

Useissa tapauksissa tilintarkastustyön huolimattomuuden ja puutteellisuuden kokonaisarvioinnin perusteella on todettu puutteiden johtaneen virheellisten lausuntojen antamiseen. Eräässä tapauksessa tilintarkastuslautakunta on perustellut yhteenvedossaan tilintarkastustyön puutteiden johtaneen lausunnon virheellisyyteen seuraavasti:

“..A ja B ovat toimineet hyvään tilintarkastustapaan kuuluvan huolellisuusvelvollisuuden vastaisesti ja heidän ammatillinen harkintansa ja

skeptisyytensä on ollut vakavasti puutteellista, mitkä seikat ovat johtaneet heidät virheellisiin päätelmiin apporttiomaisuuden tosiasiallisesta arvosta..”

Osassa tapauksia on viitattu ISA-standardien vaatimuksiin ja kuvailtu, miltä osin niitä ei olla noudatettu. Muun muassa tilintarkastusdokumentaation laatimiseen liittyvään ISA 230 -standardiin on eräässä tapauksessa viitattu seuraavalla tavalla:

”ISA 230 standardin kohdan 8 mukaan tilintarkastajan on laadittava riittävä tilintarkastusdokumentaatio niin, että kokenut tilintarkastaja, joka ei ole aikaisemmin ollut tekemisissä kyseisen tilintarkastuksen kanssa, pystyy saamaan käsityksen: (a) ISA-standardien sekä sovellettavien säädöksiin ja määräyksiin perustuvien vaatimusten noudattamiseksi suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta; ..”

Tämän standardiviittauksen perään tilintarkastuslautakunta toteaa, että kyseessä olevan tilintarkastajan dokumentointitapa on ollut hyvään tilintarkastustapaan kuuluvan ISA 230 -standardin vastaista.

4.2.2.6 *Hylätty laaduntarkastus tai laaduntarkastuksen uusintatarkastus*

Hylättyjen laaduntarkastusten tai hylättyjen laaduntarkastusten uusintatarkastusten takia annettuja seuraamuksia oli aineistossa kuuden vuoden aikana 26 kappaletta. Tilintarkastusvalvonta suorittaa tilintarkastuslakiin perustuvia laaduntarkastuksia, ja jos laaduntarkastuksen tulos on hylätty, viedään tulos tilintarkastuslautakunnan käsiteltäväksi. Hylätty-tuloksesta oli kaikissa muissa tapauksissa annettu seuraamuksena varoitus, paitsi kolmessa tapauksessa oli annettu lievempänä seuraamuksena huomautus ja kolmessa tapauksessa tilintarkastajan hyväksyminen oli päätetty peruuttaa.

Hylätyn laaduntarkastuksen taustalla oli aina puutteita joissain laadun osa-alueissa. Tässä tutkimusaineiston laadullisen käsittelyn jaottelussa kuitenkin hylätyn tuloksen perusteella TILAn ratkaistavaksi nousseet tapaukset on eroteltu omaksi ryhmäkseen, vaikka näiden taustalla olevien laadun puutteiden osalta ne olisi voitu ryhmitellä tutkimuksen muidenkin laatupuutteiden teemojen alle. Hylätty-tuloksen eriyttämiseen omaksi laadun puutteellisuuden teemaksi on päädytty siksi, että tilintarkastuslautakunta on nostanut seuraamuksen antamisen syyksi nimenomaisesti hylätty-tuloksen saamisen laaduntarkastuksesta. Tilintarkastuslautakunta toteaa esimerkiksi erään tapauksen seuraamuksesta perustelut-osiossa seuraavasti:

”Tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta ja osallistuttava tilintarkastuslain (1141/2015) 7 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuun

laaduntarkastukseen. Tilintarkastaja X on ollut laaduntarkastuksen kohteena vuonna 2021. Laaduntarkastuksen tulos on hylätty.”

Tämän kappaleen jälkeen viitataan vielä hyvän tilintarkastustavan noudattamiseen tilintarkastajan tehtäviä suorittaessa ja sen jälkeen kerrotaan yksityiskohtaisemmin tilintarkastustyön havaituista puutteista kyseessä olevassa tilintarkastustoimeksiannossa. Eräässä toisessa tapauksessa tilintarkastuslautakunta myös kuvailee ratkaisukäytäntönään olevan seuraamuksen antaminen hylätyn laaduntarkastuksen tuloksen johdosta.

Yli puolet tapauksista oli sellaisia, joissa tilintarkastaja oli määrätty laaduntarkastuksen uusintatarkastukseen, josta tilintarkastaja oli saanut hylätty-tuloksen ja tämän johdosta saanut varoituksen. Uusintatarkastuksen tulos voi olla vain hyväksytty tai hylätty, eli tuloksena ei voi enää olla se, että laaduntarkastusta jatkettaisiin vielä uusintatarkastuksella. Tilintarkastuslautakunta toteaa päätöksissään uusintatarkastuksen tarkoituksesta seuraavasti:

”Kun laaduntarkastusta jatketaan uusintatarkastuksella, tilintarkastajalle annetaan pääsääntöisesti vuoden verran aikaa parantaa tilintarkastustyönsä laatua ennen kuin laaduntarkastusta jatketaan. Tilintarkastajan edellytetään reagoivan kritiikkiin määräjän kuluessa parantamalla tilintarkastustyönsä laatua.”

Laaduntarkastuksen hylätty-tuloksen taustalla oli yhdessä tapauksessa kyseessä pyydetyn aineiston kokonaan toimittamatta jättäminen eli käytännössä tilintarkastajan laaduntarkastuksesta kieltäytyminen. Tästä tilintarkastuslautakunta totesi yksiselitteisesti kyseessä olevalle tilintarkastajalle:

”Puhelinkeskustelussa kerrottiin, että jos laaduntarkastusta ei saada suoritettua, laaduntarkastuksen tuloksena tulee olemaan ”Hylätty”.”

Tämän jälkeen, kun laaduntarkastusta ei saatu suoritettua, tilintarkastajan laaduntarkastuksen tulokseksi määriteltiin hylätty, ja tilintarkastuslautakunta antoi tämän johdosta tilintarkastajalle varoituksen.

Lievempi seuraamus eli huomautus oli annettu kolmessa tapauksessa, vaikka laaduntarkastuksen tulos oli ollut hylätty. Näihin tapauksiin liittyi lieventäviä seikkoja, kuten se, että tilintarkastaja oli pyrkinyt parantamaan laatua ja tilintarkastustyössä havaitut puutteellisuudet olivat kokonaisuudessaan vähäisiksi arvioituja.

4.2.2.7 *Soveltuvuus tilintarkastajan tehtävään*

Tilintarkastuslautakunta on tarkastellut henkilön soveltuvuutta tilintarkastajan tehtävään 10 tapauksessa kuuden vuoden aikana. Nämä tapaukset voidaan jakaa kahteen ryhmään:

- 1) tilintarkastaja on toistuvasti rikkonut velvollisuuksiaan liittyen laaduntarkastuksiin, työnsä laadun parantamiseen tai ammattitaitonsa säilyttämiseen (5 tapausta)
- 2) tilintarkastaja on saanut rikosoikeudellisen sakkorangaistuksen tai vankeusrangaistuksen. (5 tapausta)

Ensimmäisen ryhmän kaikissa tapauksissa on päätetty perua tilintarkastajan hyväksyntä. Hyväksymisen peruuttamisen edellytyksistä tilintarkastuslautakunta toteaa:

”Tilintarkastuslain 10 luvun 2 §:n perusteella tilintarkastuslautakunnan on peruutettava hyväksyminen, jos tilintarkastaja on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta menetellyt olennaisesti tämän lain .. vastaisesti. Hyväksymisen peruuttaminen edellyttää, että tilintarkastaja on saanut hyväksymisen peruuttamisen perusteena olevasta seikasta varoituksen, eikä hän ole korjannut menettelyään.”

Eräässä tapauksessa tilintarkastajan jatkuvia laiminlyöntejä laaduntarkastukseen osallistumisessa kuvataan olennaisina ja tahallisina tilintarkastuslain vastaisina laiminlyönteinä. Tilintarkastuslautakunta perustelee seuraamuksen määräämistä tässä tapauksessa myös laaduntarkastusten tärkeydellä osana tilintarkastajien valvontaa sekä osana ”tilintarkastajajärjestelmän uskottavuuden ylläpitämistä”. Lisäksi kyseisessä tapauksessa tilintarkastaja ei ollut ollut yhteistyöhaluinen ja hänen moitittava toimintansa oli kestänyt kauan, jotka ovat myös huomioon otettavia seikkoja seuraamuksesta päätettäessä.

Toisessa tapauksessa tilintarkastaja oli saanut kerran varoituksen laaduntarkastuksen hylätty-tuloksen vuoksi, jonka jälkeen seuraavankin laaduntarkastuksen tulos oli hylätty. Samassa asiakokonaisuudessa käsiteltiin kyseisen tilintarkastajan osalta hänen hyväksymisen edellytysten täyttymistä ja ammattitaidon ylläpitämistä. Jälkimmäisen asian osalta tilintarkastuslautakunta totesi, ettei tilintarkastajalla ollut vaadittavaa määrää tilintarkastustoimeksiantoja kolmen vuoden ajalla, joka olisi siis ollut 30 toimeksiantoa kolmessa vuodessa. Tilintarkastaja ei ollut kuitenkaan saamistaan kehotuksista huolimatta saattanut toimintaansa ammattitaidon säilyttämisen edellyttämälle tasolle. Kokonaisuutena tarkasteltuna hänen todettiin toistuvasti rikkoneen velvollisuuksiaan tilintarkastajana sekä laiminlyöneen ammattitaitonsa säilyttämisen vaatimukset, ja näin ollen hänen hyväksymisensä oli peruutettava. Tilintarkastuslautakunta kuvailee päätöstään ja siihen vaikuttaneita seikkoja seuraavasti:

”Hyväksymisen peruuttamista puoltaa se, että tilintarkastajan ammattitaidolla on suuri merkitys tilintarkastuksen luotettavuudelle. Puutteet tilintarkastajan

ammattitaidossa ovat omiaan aiheuttamaan vakavaa haittaa tilintarkastusasiakkaille ja näiden sidosryhmille. Tilintarkastaja X:lle on aikaisemmin määrätty varoitus samanlaisesta asiasta. Päätöksen perusteluissa kerrotut puutteet ja laiminlyönnit ovat kestäneet kauan.”

Rikosoikeudellisen sakko- tai vankeusrangaistuksen saaneiden tilintarkastajien tapaukset tulivat tilintarkastuslautakunnan käsiteltäviksi tilintarkastusvalvonnan suorittaman valvonnan kautta, jossa valvojat tarkastelevat oikeusrekisterikeskuksen sakko- ja rikosrekisteriotteiden tietoja henkilötilintarkastajilta. Näistä neljän tilintarkastajan hyväksyminen peruutettiin ja yksi sai varoituksen. Hyväksymisen peruuttamista perusteltiin sillä, että kyseisten tilintarkastajien saamien tuomioiden taustalla olleet teot osoittivat heidän olevan sopimattomia toimimaan tilintarkastajina. Näitä tekoja olivat petokset yhdessä törkeiden petosten kanssa, törkeä kurssin vääristäminen sekä kirjanpitorikos.

Yhdessä tapauksessa tilintarkastajan saaman sakkorangaistuksen ei katsottu johtavan hänen hyväksymisensä peruuttamiseen. Tässä tapauksessa oli kyse tilintarkastajan saamasta hovioikeuden tuomiosta luottamusaseman väärinkäytöstä. Tilintarkastuslautakunta arvioi seuraamuksesta päättäessään tekoa ja sen moitittavuusastetta seuraavalla tavalla:

”..tilintarkastajan tuomitseminen tietyn tyypistä rikoksesta ei kuitenkaan automaattisesti osoita hänen olevan sopimaton toimimaan tilintarkastajana, vaan sopimattomuusarviointi perustuu aina tapauskohtaiseen harkintaan. Tässä tapauksessa on asiaa arvioitaessa otettava huomioon, ettei tilintarkastaja ole pyrkinyt teollaan tavoittelemaan itselleen taloudellista hyötyä eikä osakeyhtiölle ole aiheutunut laiminlyönnistä vahinkoa vaan ainoastaan vahingonvaara.”

Tilintarkastuslautakunta totesi kuitenkin, että tilintarkastajan teko jo itsessään alentaa tilintarkastajien luotettavuutta ja siten päätti antaa tilintarkastajalle varoituksen.

4.2.2.8 Jäähdyttelyjakson rikkominen

Tutkimusaineiston sisältämän kuuden vuoden aikana oli niin kutsuttuja jäähdyttelyjakson rikkomisia kahdessa tapauksessa. Jäähdyttelyjaksolla tarkoitetaan aikaa, jonka aikana tilintarkastaja ei saa ottaa vastaan tarkastamansa yhteisön johtoon kuuluvan avainhenkilön positiota. Molemmissa tapauksissa tilintarkastajalle määrättiin seuraamusmaksu. Seuraamusmaksu voidaan määrätä TTL 10:5:n mukaan, jos

tilintarkastaja rikkoo annettuja määräaikoja siirtyessään tarkastetun yhteisön palvelukseen.

Yhdessä tapauksessa oli kyse listayhtiön päävastuullisesta tilintarkastajasta, joka oli nimitetty kyseisen yhtiön talousjohtajaksi ja johtoryhmän jäseneksi. Määräaika oli tässä tapauksessa kaksi vuotta, kun kyseessä oli PIE-yhteisöksi luettava yhtiö. Tilintarkastaja oli ottanut talousjohtajan tehtävän vastaan, ennen kuin hänen tehtävänsä päättymisestä yhtiön päävastuullisena tilintarkastajana oli kulunut kaksi vuotta. Tilintarkastajalle määrättiin 50 000 euron suuruinen seuraamusmaksu, joka on korkein mahdollinen seuraamusmaksu kyseessä olevasta rikkeestä.

Tapauksessa tilintarkastuslautakunta joutui pohtimaan, mitä tilintarkastuslaissa tarkoitettu ”ottaa tehtävä vastaan” tarkoittaa. Kaksi lautakunnan jäsenistä oli sitä mieltä, että tämä tarkoittaa tosiasiallista tehtävien aloittamista. Enemmistö lautakunnasta kuitenkin katsoi, että tehtävän vastaanottamisella tarkoitetaan sopimuksen allekirjoittamishetkeä. Aikaisempaa ratkaisukäytäntöä säännöksen soveltamisesta ei ollut. Tilintarkastuslautakunta kuvailee tulkintaansa seuraavilla perusteilla:

”Sopimuksen tehneellä tilintarkastajalla syntyy sopimuksen vuoksi side uuteen työnantajaan. Side tarkoittaa etenkin lojaalisuutta tätä kohtaan ja uuden työnantajan intressien mukaan toimimista jo ennen varsinaisen työn aloittamista. Tilintarkastusasiakkaan avainhenkilöksi siirtyvän tilintarkastajan riippumattomuus lakkaa näin ollen jo sopimuksen teon hetkellä. Säännöksen tarkoituksen kannalta tehtävän tosiasiallisella aloittamisajankohdalla ei ole ratkaisevaa merkitystä.”

Toisessa tapauksessa erään säätiön päävastuullinen tilintarkastaja oli nimitetty kyseisen säätiön hallituksen jäseneksi. Tapauksessa jäädyttelyjakson pituus olisi ollut yksi vuosi. Tilintarkastajalle määrättiin 500 euron suuruinen seuraamusmaksu. Tässä jälkimmäisessä tapauksessa viitataan Euroopan Unionin tuomioistuimen ratkaisuun, jonka mukaan tehtävän vastaanottamisella tarkoitetaan työsopimuksen allekirjoitushetkeä.

4.2.2.9 Tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän puutteet

Tutkimusaineisto sisälsi yhden tapauksen, jossa laadun puutteellisuus liittyi tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän puutteisiin. Kyseinen tapaus on tutkimusaineiston sisältämistä tapauksista toinen, joissa seuraamus on annettu tilintarkastusyhteisölle. Tilintarkastuslautakunta toteaa tilintarkastusyhteisön vastuista seuraavasti:

”Tilintarkastajia koskevassa valvontakäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että tilintarkastusyhteisöt ovat vastuussa tarkastuksen resurssien ja yleisten edellytysten järjestämisestä niissä toimeksiannoissa, joissa yhteisö on valittu tilintarkastajaksi.. Yhteisöjen velvollisuus on osoittaa pätevät ja riittävät resurssit suorittamaan tarkastukset yhteisön puolesta ja varmistaa toimeksiantojen asianmukainen edistyminen riittävällä valvonnalla.”

Kyseisessä tapauksessa tilintarkastusyhteisö oli vastaanottanut erityisen tarkastuksen toimeksiannon, joka oli hallinto-oikeuden määräämä. Tilintarkastusyhteisön kokoamasta toimeksiantotiimistä lopetti yhteisön palveluksessa toinen siihen nimetyistä KHT-tilintarkastajista ja näin ollen tehtävän loppuunsaattaminen jäi yhden tilintarkastajan vastuulle. Toimeksianto ja siitä annettu raportti viivästyivät huomattavasti, ja tilintarkastuslautakunta toteaa raportin toimittamisen yli kahden vuoden kuluttua toimeksiannon aloittamisesta olleen hyvän tilintarkastustavan ja huolellisuusvaatimuksen vastainen menettely.

Päätöksessä viitataan myös kansainväliseen laadunvalvontastandardiin ISQC 1:seen, jonka mukaan tilintarkastusyhteisön on järjestettävä laadunvalvontajärjestelmänsä siten, että se voi varmistua toimeksiantotiimien riittävästä resursoinnista sekä toimeksiantojen edistymisestä asianmukaisella tavalla. Tilintarkastuslautakunta toteaa, että tässä tapauksessa tilintarkastusyhteisön olisi tullut kiinnittää erityistä huomiota kyseisen toimeksiannon henkilöresursointiin ja edistymisen seurantaan, kun toimeksiantotiimistä oli lähtenyt toinen auktorisoiduista tilintarkastajista kesken toimeksiannon. Tilintarkastusyhteisölle annettiin tässä tapauksessa varoitus.

4.2.3 KHO:n tulkinta ISA-standardien soveltamisesta

Yhdessä tapauksessa, jossa tilintarkastuslautakunta oli antanut KHT-tilintarkastajalle varoituksen, oli tilintarkastaja valittanut päätöksestä hallinto-oikeuteen ja tämän jälkeen vielä korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Tilintarkastaja vaati, että hallinto-oikeuden ja tilintarkastuslautakunnan päätökset kumotaan ja hänelle annettu varoitus poistetaan. Korkein hallinto-oikeus on ratkaisussaan 12.2.2020 ottanut kantaa ISA-standardien soveltamiseen.

Tilintarkastajan saamaa varoitusta tilintarkastuslautakunta on perustellut muun muassa sillä, että tilintarkastaja oli toiminut huolimattomasti ja hyvän tilintarkastustavan vastaisesti siltä osin, kun kyse oli ollut seuraavien ISA-standardien noudattamisesta:

- ISA 570 (toiminnan jatkuvuuden arviointi)

- ISA 315 (olennaisen virheellisuuden riskien tunnistaminen)
- ISA 300 (tilintarkastuksen suunnittelu)
- ISA 200 (riippumattoman tilintarkastajan yleiset tavoitteet ja tilintarkastuksen suorittaminen)
- ISA 260 (kommunikointi hallintoelinten kanssa) ja
- ISA 230 (tilintarkastusdokumentaatio).

Tilintarkastaja oli valituksessaan tuonut esille muun muassa, että hänen mielestään hallinto-oikeus oli päätöksessään tulkinnut väärin kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja ja oli esittänyt hallinto-oikeudelle selvityksen esimerkiksi ISA 570 -standardin soveltamiskäytännöstä. Asian käsittelyssä korkeimmassa hallinto-oikeudessa kuultiin asiantuntija Y:tä, jolla oli laaja työkokemus tilintarkastusalalla. Asiantuntija Y oli kertonut yleisellä tasolla ISA-standardien merkityksestä sekä niiden käytännön soveltamisesta. Hän oli todennut standardeista seuraavaa:

”Standardit eivät ole oikeusnormeja vaan suosituksia, ja ne koskevat vain tilinpäätöstä ja sen tarkastamista. Standardeja on suositeltu noudatettaviksi 2000-luvun vaihteesta lähtien.”

Korkein hallinto-oikeus viittaa ratkaisunsa useassa kohdassa asiantuntija Y:n lausuntoon, ja kuvailee oikeudellisessa arvioinnissaan sovellettavista säännöksistä muun muassa tapauksessa sovellettavia tilintarkastuslain kohtia, sekä kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista seuraavasti:

”Koska Euroopan unionissa ei ole hyväksytty sovellettavaksi kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, mainittu säännös (tilintarkastuslain (1141/2015) 3 luvun 3§) ei tule sovellettavaksi. Kansainvälisten tilintarkastusstandardien eli ISA-standardien sisältämien keskeisten periaatteiden noudattamista on kuitenkin pidettävä osana tilintarkastuslaissa säädettyä hyvää tilintarkastustapaa. Koska kysymys ei kuitenkaan ole lakiin verrattavista suoraan sovellettavista oikeusohjeista, korkein hallinto-oikeus katsoo, että standardeille ei voida antaa sellaista asemaa, että tilintarkastuslaissa tarkoitettujen seuraamusten määrääminen voisi perustua yksinomaan näissä standardeissa esitettyjen yksityiskohtaisten vaatimusten noudattamisen arviointiin.”

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun mukaisesti tilintarkastajan ei katsottu toimineen tilintarkastuslain vastaisesti ja näin ollen se kumosi hallinto-oikeuden ja tilintarkastuslautakunnan päätökset sekä poisti tilintarkastajalle annetun varoituksen.

Tilintarkastuslautakunta on huomionnut kyseisen KHO:n ratkaisun. Vielä ennen ratkaisua TILA toteaa muun muassa yhdessä päätöksessään vuodelta 2020, että ISA-

standardien noudattamisen velvollisuus on osa hyvää tilintarkastustapaa, ja että standardeja tulee noudattaa pääperiaatteittain. KHO:n antaman ratkaisun jälkeen TILAn muutamissa päätöksissä vuodelta 2021 on viitattu suoraan kyseiseen ratkaisuun seuraavalla tavalla:

”ISA-standardien sisältämien keskeisten periaatteiden noudattamista on pidettävä osana tilintarkastuslaissa säädettyä hyvää tilintarkastustapaa (KHO 12.2.2020, dnro 3673/2/18).”

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Pohdiskeleva analyysi

DeFondin ja Zhangin (2014, 280, 296) esittämässä tilintarkastuksen laadun viitekehyksessä yksi laatuun vaikuttavista osatekijöistä on tilintarkastajan tarjonta. Tilintarkastajan tarjontaan vaikuttavat viitekehyksen mukaan tilintarkastajan kannustimet sekä pätevyys. Lisäksi sääntelyn väliintulolla on suuri vaikutus näiden kannustimien ja pätevyyden muotoutumiseen. Sääntelyn väliintulo tapahtuu esimerkiksi laaduntarkastuksien kautta. Viitekehyksen kuvailemaa sääntelyn väliintuloa voi verrata Suomessa tapahtuvaan viranomaisen suorittamiin laaduntarkastuksiin, jotka perustuvat tilintarkastuslaista tulevaan sääntelyyn. Tällä tavalla sääntelyllä vaikutetaan tilintarkastuksen laatuun.

Tutkielmassa on tarkasteltu, minkälaista laadunvalvontaa tilintarkastuslautakunta suorittaa ja minkälaisia seuraamuksia se on laadunvalvonnassaan määrännyt tilintarkastajille. Tätä voi verrata edellä esitettyyn laadun viitekehyksen sisältämään tilintarkastajan kannustimiin, joita ovat muun muassa ammatillisen maineen menettämisen riski sekä sääntelyyn perustuvien sanktioiden riski. Nämä riskit siis toimivat kannustimena tilintarkastajille korkealaatuisen tilintarkastuksen tuottamiseen. Riskin toteutuessa tilintarkastaja saa sanktion ja maineen menettämisen riski voi toteutua samassa yhteydessä. TILA julkaisee lainvoimaiset ratkaisunsa verkkosivuillaan sisältäen osallisten nimet, joten tilintarkastajan maineeseen liittyvät riskit ovat todellisia ratkaisujen ollessa julkisia.

Tilintarkastajan pätevyys sisältää viitekehyksen mukaan muun muassa koulutuksen, taidot ja kokemuksen sekä itse tilintarkastusprosessin, jotka siis kaikki vaikuttavat tilintarkastajan tarjoamaan tilintarkastuksen laatuun. DeFond ja Zhang toteavat, että pätevyys linkittyy vahvasti tilintarkastajan kannustimiin: suuremmat kannustimet tarjota korkealaatuista tilintarkastusta myös motivoivat tilintarkastajaa kehittämään pätevyyden, jolla hän kykenee tarjoamaan korkealaatuista tilintarkastusta. (DeFond & Zhang 2014, 278, 296, 301.)

Jos tarkastellaan, minkälaiset tekijät vaikuttavat Suomessa tilintarkastajien pätevyteen laadun yhtenä osatekijänä, voidaan todeta tilintarkastajien pätevyys- ja koulutusvaatimusten tulevan suoraan tilintarkastuslaista. Samoin tilintarkastusprosessiin liittyvät vaatimukset tulevat pitkälti hyvästä tilintarkastustavasta ja siihen linkittyvistä

kansainvälisistä ISA-standardeista, jotka ohjeistavat muun muassa tilintarkastuksen suorittamisessa. Sääntelyn väliintulo näkyy tässäkin siis vahvasti.

Pätevyyteen liittyvien koulutuksen ja taitojen osalta tutkielman tulosten perusteella voidaan todeta, että laadunvalvoja seuraa näihin liittyvien velvoitteiden toteutumista ja on antanut sanktioita tapauksissa, joissa on katsottu tilintarkastajan laiminlyöneen velvollisuutensa ylläpitää ammattitaitoaan. Samoin myös pätevyyteen liittyvän tilintarkastusprosessin osalta laadunvalvoja on antanut seuraamuksia useissa tapauksissa, joissa tilintarkastajan on katsottu toimineen huolimattomasti jollain tilintarkastusprosessin osa-alueella, kuten soveltuvan evidenssin keräämisessä tai dokumentoinnissa. Tällä tavalla näkyy sääntelyn väliintulo tilintarkastajan tarjontaan vaikuttaviin kannustimiin ja pätevyyteen, ja sitä kautta itse tilintarkastuksen laatuun.

Tutkielman tulosten perusteella TILA on antanut viimeisen kuuden vuoden aikana 103 tapauksessa seuraamuksen tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle, eli keskimäärin 17 seuraamusta vuodessa. Tätä voi pitää melko pienenä määränä, jos huomioidaan tilintarkastusvelvollisten yhteisöjen suuri määrä Suomessa eli suoritettujen tilintarkastusten suuri määrä vuosittain. Puolet tapauksista on tullut vireille tilintarkastusvalvonnan suorittamien laaduntarkastusten kautta ja kolmasosa kanteluiden kautta, jotka ovat siis yleisimmät tavat tutkinta-asian vireille tulemiselle.

Lisäksi tutkielman tulosten perusteella TILAn antamat seuraamukset ovat olleet suurimmaksi osaksi seuraamusasteikon lievemmästä päästä: 87 % kaikista annetuista seuraamuksista oli huomautuksia tai varoituksia. Tästä voi tehdä johtopäätöksen, että kuuden vuoden aikana havaitut laadun puutteellisuudet ja rikkeet eivät ole olleet kaikkein vakavimmasta päästä. Edellä mainituista seikoista voidaan myös päätellä, että sääntelyn väliintulo eli tilintarkastuksen laadunvalvonta Suomessa toimii ja sillä on positiivinen vaikutus tilintarkastajien tarjoamaan tilintarkastuksen laatuun.

Toisaalta voidaan miettiä, miten suuri osuus kaikista tilintarkastuksen laadun puutteista ja rikkeistä päätyy tilintarkastusvalvonnan tietoon ja TILAn ratkaistavaksi, eli voidaanko TILAn antamien seuraamusten määrästä ja ankaruustasosta tehdä yleisiä oletuksia tilintarkastuksen laadun tasosta. Kuitenkin voisi olettaa, että ainakin kaikkein vakavimmat rikkeet tulisivat kanteluiden kautta tilintarkastusvalvonnan tietoon, etenkin jos tilintarkastajan toiminnasta olisi aiheutunut asiakasyhteisölle jotain haittaa. Kenellä tahansa on mahdollisuus tehdä ilmoitus tilintarkastajan toiminnasta. Lisäksi tilintarkastusvalvonta suorittaa laaduntarkastuksia säännöllisesti kaikille auktorisoiduille tilintarkastajille, ja PIE-yhteisöjen tilintarkastajat ovat laaduntarkastuksen kohteena vielä

muuta useammin, vähintään kolmen vuoden välein. Tästä voisi siis päätellä, että TILAn ratkaistavaksi tulleet tutkintatapaukset edustavat melko hyvin todellisia laadun puutteiden ja rikkeiden esiintymisiä.

Tilintarkastuksen laadun mittaamisen teorioista Aobdia (2019, 144, 148) esittää, että vaihtoehtona perinteisesti akateemisessa kirjallisuudessa käytetyille laadun mittareille laadun mittaamisessa voisi tarkastella ammatinharjoittajien käsitystä siitä, mistä korkealaatuinen tilintarkastus koostuu. Ammatinharjoittajilla hän tarkoittaa tilintarkastusyhteisöjä ja alan valvoja. Hänen mukaansa ammatinharjoittajien arvio tilintarkastuksen laadusta sisältää tyypillisesti tilintarkastusprosessin yksityiskohtaisen tarkastelun ja keskittyy kahteen seikkaan:

- onko tilintarkastus suoritettu voimassa olevien tilintarkastusstandardien mukaisesti tai tilintarkastusyhteisön oman sisäisen metodologian mukaisesti
- sekä onko kerätty tilintarkastusevidenssi riittävää tilintarkastajan lausunnon tueksi.

Tutkielman tulokset ovat linjassa tämän teorian kanssa siinä, että ammatinharjoittajien eli tässä tapauksessa alan valvojien käsitys tilintarkastuksen laadun muodostumisesta perustuu tilintarkastusprosessin yksityiskohtaiseen tarkasteluun sisältäen sen, onko tilintarkastus suoritettu voimassa olevien säännösten mukaisesti ja kerätty evidenssi riittävää lausunnon tueksi. TILA on käsittelemisään tapauksissa käynyt muun muassa yksityiskohtaisesti läpi tilintarkastajan tekemää tarkastustyötä, miten tilintarkastaja on noudattanut hyvää tilintarkastustapaa sekä ISA-standardeja prosessin jokaisessa vaiheessa: tilintarkastajan lainmukaisesta valinnasta lähtien, sekä tarkastuksen suunnittelun, toteutuksen, dokumentoinnin ja tilintarkastajan raportoinnin osalta. Näiden tarkasteltujen seikkojen perusteella laadunvalvoja on tehnyt tulkintansa toteutuneesta laadusta ja sen puutteista sekä siitä, ovatko ne antaneet aiheita seuraamuksen määräämiselle ja jos ovat, niin kuinka vakavan seuraamuksen.

Tutkijat Boolaky ja Soobaroyen (2017, 59) sekä Simunic ym. (2015, 222) kuvailevat kansainvälisten tilintarkastusstandardien toimivan muiden rooliensa ohessa arvioinnin perustana kolmansille osapuolille niiden arvioidessa tilintarkastuksen toteutustapaa, täydellisyyttä ja johdonmukaisuutta. Tutkielman tulosten perusteella voidaan todeta, että Suomessa tilintarkastuksen laadunvalvoja käyttää ISA-standardeja nimenomaisesti arviointinsa perustana arvioidessaan tilintarkastajan toimintaa ja huolellisuutta. Lisäksi voidaan todeta, että kansallisella tasolla ISA-standardien noudattamisen valvonta

toteutuu Suomessa laadunvalvojan toimesta sen edellyttäessä tilintarkastajilta näiden standardien soveltamista osana hyvää tilintarkastustapaa.

5.2 Johtopäätökset

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, minkälaisia tapauksia tilintarkastuslautakunta on käsitellyt ja mitä ne kertovat tilintarkastuksen laadusta ja sen puutteista Suomessa, sekä miten ja mihin nojaten valvoja tulkitsee tilintarkastuksen laatua. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä oli:

1. Minkälaiset puutteet tilintarkastuksen laadussa ovat johtaneet tilintarkastuslautakunnan seuraamuksen antamiseen?

Tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että eniten laadun puutteita oli tilintarkastajan raportoinnissa sekä tilintarkastustyön suorittamisessa ja dokumentoinnissa. Nämä kaksi laadun puutteellisuuden yleisintä teemaa myös linkittyvät toisiinsa, sillä monesti oli havaittu, että tilintarkastustyön ja kerätyn evidenssin puutteet johtivat virheellisen lausunnon antamiseen.

Tutkimuksen perusteella tilintarkastuslautakunta on antanut käytössään olevalta seuraamusasteikolta eniten lievimmän pään seuraamuksia: 87 % annetuista seuraamuksista oli huomautuksia tai varoituksia. Tästä voi päätellä, että havaitut laadun puutteet ja rikkeet eivät ole olleet niin vakavia, että TILAn olisi tullut antaa ankarampia seuraamuksia. Toisaalta voidaan ajatella, että seuraamuksista ankarimmat, kuten määräaikainen toimintakielto ja hyväksymisen peruuttaminen ovat hyvinkin ankaria ja mahdollisesti lopullisia, sillä käytännössä jo lyhyehkö toimintakielto voi vaikuttaa merkittävästi tilintarkastajan mahdollisuuksiin jatkaa tilintarkastajana toimimista (Horsmanheimo ym. 2017, 556). Tällä voi olla siis vaikutusta siihen, millaisia ja miten ankaria seuraamuksia lautakunta on päättänyt antamaan.

Tilintarkastajan tarjoamaan tilintarkastuksen laatuun vaikuttava merkittävä tekijä on sääntelyn väliintulo eli tilintarkastuksen laadunvalvonta, jota Suomessa toteuttavat PRH:n tilintarkastusvalvonta ja tilintarkastuslautakunta. Tutkimuksen tulosten perusteella voidaan todeta, että laadunvalvonta toimii, sillä annettuja seuraamuksia on ollut vuosittain suhteellisen vähän ja lisäksi ankarampia seuraamuksia on tarvinnut antaa vain harvoin.

Toinen ja kolmas tutkimuskysymys kuuluivat seuraavasti:

2. Miten ja mihin perustuen tilintarkastuslautakunta arvioi tilintarkastuksen laatua ja sen puutteita?

3. Mikä on ISA-standardien merkitys laadun tulkinnassa?

Tutkimuksen havaintojen perusteella voidaan todeta, että TILA perustelee jokaisessa päätöksessä ratkaisuaan tilintarkastuslain lainkohdilla. Sen sijaan päätösten välillä oli selkeää vaihtelua siinä, onko niissä viitattu lisäksi ISA-standardeihin vai ei. Tuloksista käy ensinnäkin ilmi, että vuonna 2016 päätöksissä ei ollut vielä kertaakaan viitattu ISA-standardeihin. Tässä on havaittavissa muutos, sillä vuodesta 2017 lähtien päätöksissä alkoi olla viittauksia ISA:an siten, että viittauksia on satunnaisesti kunakin vuonna annetuissa päätöksissä, mutta ei kuitenkaan säännönmukaisesti jokaisessa ratkaisussa. Tässä näkyy mahdollisesti se, että laadunvalvonta on siirtynyt uudelle taholle ja valvoja on kenties kehittänyt toimintatapaansa ja halunnut vuodesta 2017 lähtien nostaa ISA-standardit ratkaisuihin osaksi päätösten perusteluja.

Toinen selkeä muutos oli se, että KHO:n 2020 antaman ratkaisun jälkeen, jossa se otti kantaa ISA-standardien soveltamiseen, TILA on maininnut muutamassa päätöksessään ISA-standardien velvoittavuudesta viitaten nimenomaiseen KHO:n ratkaisuun. TILA antaa siis näillä ratkaisuillaan selkeän kannan siitä, että ISA-standardit ovat osa hyvää tilintarkastustapaa ja siten velvoittavia Suomessa sen lisäksi, että se on jo aiemminkin viitannut ratkaisuisaan ISA-standardeihin.

Tutkimustulosten yleistettävyyteen ja luotettavuuteen vaikuttaa aineiston rajaus kuuteen viimeisimpään vuoteen. Tämä toimii rajoitteena, kun tutkimustuloksista tehdään johtopäätöksiä. Aineiston analyysissä käytettyjä, tätä tutkimusta varten muodostettuja laadun puutteellisuuksien teemoja olisi voitu myös muodostaa eri tavoin, ja sitä kautta teemojen muodostamisella on ollut vaikutusta siihen, millaisia tutkimustuloksia aineistosta on saatu.

Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista tutkia, kuinka suuri osuus seuraamuksen saaneista tilintarkastajista edustaa pienempiä tai yksin toimivia toimijoita ja kuinka suuri osuus toisaalta suuriin tilintarkastusyhteisöihin kuuluvia tilintarkastajia. Aikaisempaa tutkimusta on nimittäin tehty siitä, onko suurten tilintarkastusketjujen tarjoama tilintarkastus laadultaan parempaa kuin pienten toimijoiden. TILAn antamien seuraamuksien tutkiminen tämän seikan osalta voisi siis tuoda mielenkiintoisia havaintoja aiheesta Suomessa. Lisäksi tässä tutkimuksessa on tutkittu ainoastaan TILAn tekemiä ratkaisuja, mutta tilintarkastusvalvonnan suorittamien laaduntarkastusten tutkiminen voisi tuoda lisätietoa siitä, minkälaisia laadun puutteita valvoja on tilintarkastuksessa Suomessa havainnut.

6 YHTEENVETO

Tilintarkastuksen laatu on puhuttanut jo pitkään niin kansainvälisesti kuin Suomessakin. Tilintarkastuksen luotettavuuden turvaaminen ja sen kasvattaminen ovat saaneet erityistä huomiota vuosituhannen alun suurten tilintarkastuskandaalien jälkeen. Suomessa tilintarkastuksen laadunvalvonta siirtyi vuonna 2016 Patentti- ja rekisterihallituksen (PRH) tilintarkastusvalvontayksikön vastuulle.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, minkälaisia tapauksia PRH:n tilintarkastusvalvonnassa toimiva tilintarkastuslautakunta eli TILA on käsitellyt, ja mitä ne kertovat tilintarkastuksen laadusta ja mahdollisista laadun puutteista Suomessa. Lisäksi on tarkoitus selvittää, miten tilintarkastuslautakunta arvioi tilintarkastuksen laatua ja sen toteutumista sekä mihin säännöksiin tai standardeihin nojaten valvoja perustaa arvionsa tilintarkastajan toiminnasta.

Tilintarkastuksen laadun käsitteelle ei ole olemassa yhtä selkeää määritelmää, vaikka tilintarkastuksen laatu on ollut tilintarkastuksen tutkimuksen keskiössä jo 2000-luvun alusta lähtien (DeFond & Zhang 2014, 280; IAASB, 2014). Tilintarkastuksen laatu koostuu muun muassa tilintarkastajan tarjonnasta, johon vaikuttavat tilintarkastajan kannustimet ja pätevyys. Näihin kannustimiin ja pätevyyteen taas vaikuttaa merkittävästi sääntelyn väliintulo. (DeFond & Zhang 2014, 280.) DeFondin ja Zhangin esittämän viitekehyyksen sääntelyn väliintuloa voi verrata Suomessa tapahtuvaan viranomaisen suorittamiin laaduntarkastuksiin sekä tilintarkastuslakiin perustuviin tilintarkastajien pätevyys- ja koulutusvaatimuksiin.

Tutkimuksen tutkimusaineistona toimii TILAn ratkaisut tutkinta-asioista vuosilta 2016–2021, joita oli 107 kappaletta. Tapausten laadullista analysointia varten tapauksissa esiintyvät laadun puutteet ja rikkeet jaoteltiin kahdeksaan eri teemaan. Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että suurin osa kuuden vuoden aikana annetuista seuraamuksista oli seuraamusasteikon lievemmästä päästä, eli huomautuksia ja varoituksia. Yleisin tutkinta-asian vireille tulon tapa oli laaduntarkastusten havaintojen kautta. Eniten laadun puutteellisuuksia oli tilintarkastajan raportoinnissa, ja seuraavaksi eniten laadun puutteita oli tilintarkastustyössä, soveltuvan evidenssin hankkimisessa sekä dokumentoinnissa.

Tutkimuksen tuloksista voidaan tehdä johtopäätös, että havaitut laadun puutteet ja rikkeet eivät ole olleet niin vakavia, että TILAn olisi tullut antaa ankarampia seuraamuksia. Tutkimuksen tulosten perusteella voidaan myös todeta, että

laadunvalvonta toimii, sillä annettuja seuraamuksia on ollut vuosittain suhteellisen vähän ja lisäksi ankarampia seuraamuksia on tarvinnut antaa vain harvoin. TILA on antanut viimeaikaisilla ratkaisuillaan selkeän kannan siitä, että kansainväliset ISA-standardit ovat osa hyvää tilintarkastustapaa ja siten tilintarkastajia velvoittavia Suomessa.

LÄHTEET

- Aobdia, Daniel (2019) Do practitioner assessments agree with academic proxies for audit quality? Evidence from PCAOB and internal inspections. *Journal of Accounting & Economics*, Vol. 67 (1), 144–174.
- BDO Oy, Taneli Mustonen (2017) Tilintarkastuksen laadunvalvonnan tulisi olla tilintarkastuksen laatua ja alaa eteenpäin vievää. <<https://www.bdo.fi/fi-fi/nakemyksia/blogit/taneli-mustonen/tilintarkastuksen-laadunvalvonnan-tulisi-olla-tili>>, haettu 19.9.2019.
- BooLaky, Pran – Soobaroyen, Teerooven (2017) Adoption of International Standards on Auditing (ISA): Do Institutional Factors Matter? *International Journal of Auditing*, Vol. 21 (1), 59–81.
- DeFond, Mark (2010) How should the auditors be audited? Comparing the PCAOB inspections with the AICPA peer reviews. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 49 (1), 104–108.
- DeFond, Mark – Lennox, Clive (2011) The effect of SOX on small auditor exits and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 52, 21–40.
- DeFond, Mark – Zhang, Jieying (2014) A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 58 (2–3), 275–326.
- Francis, Jere (2004) What do we know about audit quality? *The British Accounting Review*, Vol. 36 (4), 345–368
- Healy, Paul – Palepu, Krishna (2001) Information asymmetry, corporate disclosure, and the capital markets: A review of the empirical disclosure literature. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 31 (1), 405–440.
- Horsmanheimo, Pasi – Kaisanlahti, Timo – Steiner, Maj-Lis (2017) *Tilintarkastuslaki ja EU:n uudistunut tilintarkastussääntely – kommentaari. 2.*, uud. painos. Alma Talent, Helsinki.
- Humphrey, Christopher – Loft, Anne – Woods, Margaret (2009) The global audit profession and the international financial architecture: Understanding regulatory relationships at a time of financial crisis. *Accounting, organizations and society*, Vol. 34 (6), 810–825.
- IAASB, *A Framework for Audit Quality* (2014) Key Elements that Create an Environment for Audit Quality. <<https://www.ifac.org/system/files/publications/files/A->

Framework-for-Audit-Quality-Key-Elements-that-Crete-an-Environment-for-Audit-Quality-2.pdf>, haettu 5.10.2020.

IFAC, Achieving High-Quality Audits. <<https://www.ifac.org/what-we-do/speak-out-global-voice/points-view/achieving-high-quality-audits>>, haettu 4.10.2020.

Kleinman, Gary – Lin, Beixin – Palmon, Dan (2014) Audit quality: a cross-national comparison of audit regulatory regimes. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, Vol. 29 (1), 61–87.

Knechel, W. Robert – Salterio, Steven (2017) *Auditing: Assurance and Risk*. 4. p. Routledge, New York.

Lennox, Clive – Pittman, Jeffrey (2010) Auditing the auditors: Evidence on the recent reforms to the external monitoring of audit firms. *Journal of Accounting and Economics*, Vol. 49 (1), 84–103.

Maijoo, Steven – Vanstraelen, Ann (2012) "Research Opportunities in Auditing in the EU," Revisited. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 31 (1), 115–126.

PRH, Laaduntarkastuksen vuosiraportti 2021. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laaduntarkastuksen_vuosiraportit/laaduntarkastuksen_vuosiraportti_2021.html>, haettu 17.6.2022.

PRH, Laaduntarkastukset. <<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu.html>>, haettu 30.10.2017.

PRH, Laaduntarkastusten havainnot. <<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/laaduntarkastustenhavainnot.html>>, haettu 30.10.2017.

PRH, Tilintarkastajien laaduntarkastus. <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus.html>, haettu 30.10.2017.

PRH, Tilintarkastuslautakunta. <<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastuslautakunta.html>>, haettu 7.8.2022.

PRH, Tilintarkastusvalvonta. <<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta.html>>, haettu 20.10.2017.

PRH, Tilintarkastusvalvonnan työsuunnitelma 2017. <https://www.prh.fi/stc/attachments/Tilintarkastusvalvonta_tyosuunnitelma_2017.pdf>, haettu 14.10.2017.

- PRH, Tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastus.
<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastus_yhteisojen_laaduntarkastus.html>, haettu 17.6.2022.
- PRH, Tutkinnat ja ilmoitukset.
<<https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tutkinnaajailmoitukset.html>>, haettu 7.8.2022.
- Simunic, Dan A – Ye, Minley – Zhang, Ping (2015) Audit quality, auditing standards, and legal regimes: implications for international auditing standards. *Journal of International Accounting Research*, Vol. 14 (2), 221–234.
- Suomen Tilintarkastajat ry. Hyvä tilintarkastustapa
<<https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa/>>, haettu 26.4.2022.
- Tilisanomat 19.10.2016 Tilintarkastuksen rajat.
<<https://tilisanomat.fi/artikkeli/tilintarkastuksen-rajat>>, haettu 19.10.2017.
- Tomperi, Soile (2009) *Tilintarkastus – Normeista käytäntöön*. Edita, Helsinki.